

De Talen der To Boengkoe en To Mori,

door Dr. N. ADRIANI.

In Augustus en September 1899 bezocht ik, in gezelschap van den Heer Alb. C. Kruijt, Zendeling-Leeraar te Posso, een deel van het gebied dat beheerscht wordt door den *Datu ri tana*, den Vorst van Petasia, waarin ik, het Barée sprekende gedeelte buiten rekening gelaten, twee dialecten eener zelfde moedertaal, het Mori'sch, de taal der To Mori aantrof. Het Oostelijk dialect, dat ten W. aan het Boengkoe'sch, de taal der To Boengkoe, grenst, is de taal der laagvlakte en van het Oostelijk deel van het bergland *Mori*; naar de voornaamste en meest bekende vestiging, *Petasia*, zal dit dialect hier *Petasia'sch* genoemd worden. De taal van het grootste deel van het bergland, het Westelijk dialect, welks W. grens de O. grens van het Barée is, zal hier uitsluitend *Mori'sch* genoemd worden.

Onze reis raakte ook het gebied van de taal der To Boengkoe, het *Boengkoe'sch*, waarvan eene woordenlijst kon opgeteekend worden, zoodat ook van deze taal hier iets kan medegedeeld worden.

Het Boengkoe'sch is buiten zijn eigenlijk gebied zeer verbreid. Wat het Barée is aan de Z.-kust en het Paloe'sch aan de W.-kust der Tomini-bocht, dat is het Boengkoe'sch aan de kust der Tolo-golf, bezuiden de Tomori-baai. De handelaren (doorgaans Boegineezen, Makassaren en Chineezzen van Makassar) spreken met de To Mori steeds Boengkoe'sch. Toch geloof ik dat het Boeng-

koe'sch op de taalkaart van Midden-Celebes te groot is geteekend, alsmede ten gevolge van het onjuiste begrip dat overal talen gesproken worden en elk stuk land noodzakelijk tot eenig taalgebied behoort, wat in het dun bevolkte Midden-Celebes, met zijne groote stukken onbewoond land, wel allerminst uitkomt. Het land ten N. der Tomori-baai is door het Barée ingenomen. Eerst aan de Zuidkust der Tomori-baai en in het stroomgebied der *La* begint het Boengkoe'sch te heerschen.

Een halve dagreis stroomop de *La* kan men zeggen dat het gebied van het Petasia'sch begint. Volgens de berichten loopt het Zuidelijk nog vrij ver door en wel tot den N. oever van het *Matano*-meer, 't geen ook overeenstemt met enkele plaatsnamen uit het reisverhaal der Drs. P. en F. Sarasin (Verhandlungen der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin, 1896, bl. 353, vlgg.), bijv. *Togo* (Mor. id. Bar. *Togongi*, Boengk. *toko*) dat „eiland” beteekent en *Matano* „de bron, de oorsprong”, n.l. van de *Mahabonorivier* (Ibid. bl. 349), die ook het Towuti-meer doorloopt en vandaar uit de Golf van Bone bereikt. De H. H. Sarasin noemen dit meer *Matana* omdat zij den naam van Boegineesch-sprekers hebben gehoord, die als pron. suff. 3e pers. -*na* gebruiken, waar het Petasia'sch -*no* zegt. *Mata* is ook in het Barée als „bron, oorsprong” in gebruik.

De opgaven van de taalkaart zijn op de schetskaart behorende bij het Reisverslag van den Heer Kruijt en mij, verbeterd. Alleen moet nog gewezen worden op de benaming *Tomsitsch* die op de taalkaart en in de bijbehorende toelichting voorkomt; dit moet een misverstand zijn. Een woord als *Tomsit* kan geen Toradja uitspreken, 't is waarschijnlijk een verkeerd gelezen „Tomaiksch”. In Gen. Weitzel's „Geschiedkundig Overzicht van de Expeditie naar Tomorie” (Bijdragen Kon. Inst. Congres-nummer

1883, Afd. Land- en Volkenkunde, bl. 49 en 50) worden de Tomoriers en de Tomaikers als twee verschillende stammen genoemd. De Heer F. S. A. de Clercq zegt op bl. 135 van zijn boek „Bijdragen tot de kennis der Residentie Ternate” dat de golf van Tomori „ter plaatse zelf Tëlök Tomaiki wordt genoemd”. (1) Nu ligt er in het binnenland, ten Z. van de *La*, een dorp *Moiki*, waarvan dus de bewoners *To Moiki* heeten. Zij vormen geen afzonderlijken stam, spreken Petasia'sch en zijn alleen wat meer aan de kustbewoners bekend, omdat zij het meest aan de kust komen, daar zij er het naast bij wonen.

Door het Barée der *To Ampana* (*ta*) is het Boengkoe'sch van het Loindangsch gescheiden. Wellicht is dit vroeger niet zoo geweest, althans van de Noordkust der Tomoribaai wordt verteld dat het oudtijds Loinan'sch grondgebied is geweest. Thans durven de Loinans dit terrein niet meer te betreden, daar zij nooit met Barée sprekers een vreedzame ontmoeting kunnen hebben.

Hier volgen eenige bijzonderheden omtrent het Boengkoe'sch, verkregen uit mededeelingen van *To Boengkoe* te *Wata mbajoli*, de handelskolonie bij den mond der *Soemara*-rivier en in het gebied der taal zelf, op het delta-eiland van de *La*, dat *Dongi* heet. (2)

(1) Dit is nogal een kurieuze benaming voor een volk dat voor „golf, baai” *kolo* (Petas. en Mor. id.) of *kolo-kolono* zegt en de juiste uitspraak van „Tomaiki” ook wel kent. In hetzelfde hoofdstuk wordt de *La* genoemd *Tompira* en de *La Puabu* de *Lingkobi*; de *La* stroomt n.l. langs een kleine handelskolonie van Boegineezen en Makassaren die *Tompira* heet en de *La Puabu* valt bij *Lingkobi* in zee. Vreemdelingen noemen die rivieren zoo, voor hun gemak; laat men zich door de kustbewoners inlichten, dan heeft men veel kans om fouten te maken. Indien men zichzelf hiervan bewust is, zou het niet kwaad zijn zijne lezers te waarschuwen.

(2) *Dongi* is ook de naam van eene meer-vormige verbreeding der

BOENGKOE'SCH.

*Klanken.**Medeklinkers.*

Gutturalen: *k:* *karu* "been", *hiku* "elleboog", *tokia* "arm", *keke* "oksel".

ngk: *bungku* "rug", *borongko* "hals" *mongkd* "eten", *anungku* "van mij".

g: *ganda* "trom", *ginta* (1) Spaansche peper", *pagi* "rog", *ganggaja* "spin".

ngg: *nggori-nggori* "mondharp", *garangga* "koraalrif", *ganggaja* "spin".

ng: *nganga* "mondholte", *ngira* "gehemelte", *tonga* "mid-den", *sanga* "span", *ngolua* "beneden-arm".

hamza: *mo'ena* "vlechten", *mo'olo* "mangga", *mo'asa* "ver-koopen", *mosa'o* "leelijk, slecht", *ni'i* "kokos".

h: *baho* "water", *hiku* "elleboog", *hahu* "buiten adem", *unuhi* "speeksel", *lahu* "penis".

Supradentalen.

t: *mata* "oog", *tia* "buik", *ate* "lever", *tina* "vrouw".

nt: *pintoa* "leuning", *wuntu* "venster", *bonti* "varken", *mentora* "leven".

d: *kodi* "navel", *doru* "vroeger", *tumade* "staan", *dahu* "hond".

nd: *tundu* "nek", *indo* "moeder", *tumanda* "zitten", *me'unda* "knikken", *sando* "dokter".

n: *ana* "kind", *tina* "vrouw", *nai* "wie", *nini* "vlieg", *onua* "antilope", *mo'ena* "vlechten".

s: *ngisi* "tand", *kompisi* "wang", *susu* "borst", *asa* "één".

Posso, kort nadat zij uit het Meer is gekomen. Bij hoogen waterstand strekt zich het Meer tot daar uit. Een rivierte dat in de Oesoe-baai uitloopt wordt in het boven aangehaalde reisverslag der Drs. Sarasin, bl. 342 ook *Dongi* genoemd.

(1) Wellicht Boengkoese uitspraak van *djintan*, Mal. of *djintang*, Boeg. "komijn".

ns: *ensa* "trap", *kansai* "jachtspeer", *monsle* "braden",
monsú "op het hoofd dragen".

Labialen.

p: *polu* "kookplaats", *hopu* "verkoudheid", *palo* "bil",
po'ipi "droom", *pakuli* "geneesmiddel".

mp: *kompo* "maag", *ampu* "op de heup dragen", *empa*
 "tros", *mompodo* "kort".

b: *teba* "rechtgenoot", *bako* "water", *bongo* "doof", *bio*
 "rei", *borongko* "hals".

mb: *lemba* "dragen met banden om de schouders", *kamba*
 "zweer", *imbu* "watergeest", *tumba* "trom".

m: *mia* "mensch", *nata* "oog", *eme* "pis", *lima* "hand",
 pref. *me-*, *mo-*.

w: *owuto* "lichaam", *owea* "schouderblad", *wongko* "krop",
wawo "boven", *wunga* "vinger", *wulu* "haar".

Liquidæ.

r: *biri* "oor", *borongko* "keel", *rapa* "voorhoofd", *kire*
 "wenkbrauw".

l: *ulu* "hoofd", *molue* "ruim", *moholo* "smal", *mosole*
 "week", *mohalo* "zwart", *le* "in", *laro* "binnen".

Klinkers.

a: *mata* "oog", *nganga* "mondholte", *ana* "kind".

e: *enge* "neus", *ate* "lever", *elo* "tong", *ase* "kin", *rea*
 "bloed".

i: *witi* "kuit", *indo* "moeder", *lima* "hand", *mia* "mensch",
tina "vrouw".

o: *indo* "moeder", *ohia* "zout", *borongko* "keel".

u: *susu* "borst", *hiku* "elleboog", *buku* "knobbel", *moturi*
 "slapen".

Bijzonderheden omtrent deze klanken.

De uitspraak der klanken is geheel als die in 't Barée;
 alleen wordt de *s* niet half-palataal, maar supradentaal
 uitgesproken; evenzoo de genasaleerde vorm *ns*, die in
 't Bar. *ntj* luidt.

De palatalen ontbreken in 't algemeen. De *tj* van Boegineesche woorden wordt als *s* uitgesproken, bijv. *boso* "gordijn", Boeg. *botjo*. Van de *dj* heb ik geen andere voorbeelden dan *djanggo* "baard", *adjima* "voorbehoed-middel", *djilo* "scheel", *djunia* "aarde". In de drie laatste woorden is de *dj* wel niet oorspronkelijk; *djilo* kan zeer goed het Boeg. *djiro* zijn en *djanggo* schijnt mij in de Toradja'sche talen ook een betrekkelijk nieuw woord te zijn, daar velen het nooit gebruiken en bijv. in het Bar. *wuju adje* "kinhaar" zeggen. De regelmatige vervanger van de Bar. *dj* is in het Boengkoesch de *s*, bijv.

ase "kin", Bar. *adje*. *kansai* "jachtspeer", Par. *kandjai tonisu* "wijsvinger", Bar. *tanudju. mentaso* "scherp", Bar. *matadja*.

salu "weg", Bar. *djaja*. *seu* "naald", Bar. *idjau*.

sanga "span", Bar. *djanga*. *usa* "regen", Bar. *udja*.

osole "mais", Bar. *djole*.

De *w* die niet aan het begin van een woord staat, wordt in het Boengkoesch, evenals in de Posso'sch-Todjo'sche talen uitgesproken op dezelfde plaats in den mond als de Nederlansche *v*, alleen met sterkeren ademstroom. Aan het begin der woorden is zij zachter en klinkt als de Nederlandsche *w*; waar zij als de Engelsche *w* wordt uitgesproken, wordt zij *u* geschreven, bijv. *uaju* "acht". Voor de zeer zachte *w* die als overgangsklank zich van zelf ontwikkelt tusschen *o* en *u*, gevolgd door *a*, *e* of *i* en *u* gevolgd door *o* komt het mij beter voor geen teeken te gebruiken. Indien in deze gevallen *w* werd geschreven, zou het gebruik van *v* voor de "dikke" *w* zijn aan te bevelen, al wordt daarmee ten onzent een andersoortige klank aangeduid; maar waar de zeer zachte *w* van zelf zich ontwikkelt wanneer geen hamza de klankreeksen *oa*, *oe*, *oi*, *ua*, *ue*, *ui*, *uo* scheidt, kan de *w* gebruikt worden voor

de dikke *w*, die van zelf zachter klinkt waar zij woordbeginner is. Het is deze *w* die men vooral in plaatsnamen vaak als *f* vindt gespeld. Behalve deze klank, worden ook *p* en *b* door ongeoeffende ooren wel als *f* opgevangen, vooral wanneer de spreker een sirih-pruim achter de kiezen en een tabakspruim tusschen de lippen heeft. Het zijn wellicht ook dikwijls Ternataansche of Moluksch-Maleisch sprekende tolken geweest die de onderzoekers in de war gebracht hebben, want in het Maleisch van Heintje en Neeltje springt men met dien klank al heel zonderling om en meent bijv. het woord „potlood” eerst recht Hollandsch te hebben gemaakt, als men het „fotlot” uitspreekt. Zoo wordt *Ampibabo*, aan de Westkust der Tomini-bocht op de kaarten steeds *Amfibaboe* genoemd en heeten de *To Pebato* op van Hœvell's kaart (Tijdschrift Aardrijksk. Gen. 1893) *Tofebaboe*. Zoo spreekt Generaal Weitzel in zijn boven aangehaald stuk van *Tofontoeke*, voor *Wawo ntuka* en noemt de Atlas van Stemfoort en ten Siethoff het dorp *Towi*, aan de Tomori-baai, *Toffi*. Op bl. 141 van zijn boek „Bijdragen Ternate” verbetert de Heer F. S. A. de Clercq het Woordenlijstje van Bosscher en Matthijsen met eene onnauwkeurigheid, die hij een ander zwaar zou hebben aangerekend; zoo heeft hij ook *f* gehoord, waar de *To Boengkoe w* uitspreken. Ik zal dus hier zijne verbeteringen nog een weinig bijwerken.

„niet”, de Cl. *nahina*; dit woord beteekent „neen, niet”, terwijl voor „niet, geenszins” *uhu* in gebruik is.

„groot”, de Cl. *ofosé*, moet zijn *owose* (Par. *bose*, Mal. *bésar*).

„klein”, de Cl. *mohifoe*; dit stelt een Boengkoesche uitspraak voor van het Bar. *masiwu* „klein”; het echte Boengkoesche woord is *odidi*.

„aangezicht”, de Cl. *foi*, lees *owoi*.

„lichaam”, de Cl. *foeto*, lees *owuto* (Bob. *buto*, Loin. *butang*).

„zitten” *totanda*, lees *tumanda*.

„binnenkomen”, de Cl. *meso opako*.

„buitengaan”, de Cl. *melo arako*.

Niemand zou in die twee laatste woorden samenstellingen met -*ako* (Bar. -*aka*, Mal. -*kan*) herkennen. Wanneer ze naar de juiste uitspraak zijn opgeteekend, valt het niet moeilijk in *mesopako* den stam *so*, Loin. *sop*, Mal. *sok*, Jav. *suk*, Sang. *suð*, enz. te herkennen en in *meluarako* den stam *lua*, Mal. *luar*.

De rest van Bosscher en Matthijsen's opgaven kwam de Clercq voor juist te zijn, 't geen niet verhindert dat ook daarvan de meeste woorden fout zijn. Een grappige vergissing is hunne opgave *konaneuh* voor „ziek”, door de Clercq terecht met *mahaki* verbeterd. Een To Boengkoe die het gevraagde niet begrijpt, doet de wedervraag: *kapa pekunano?* „wat wil dat zeggen?” Het laatste gedeelte van deze wedervraag is door de beide onderzoekers als antwoord op hunne vraag opgeschreven.

Ook de *j* is in het Boengkoesch ongewoon; ik heb alleen de voorbeelden *ganggaja* „spin” en *buaja* „krokodil”. Het Boengkoesch heeft een afkeer van dezen klank, zooals beneden nog verder zal blijken. Zoo zegt het voor „hout, boom” *keu*, Par. *kaju*; voor „gapen” *momá*, Par. Pal. Saoes. Tawail. Sig. *nemoja*; zoo wordt het Mal. *dajung* „roeiriem” overgenomen in den vorm *daiu*, met de afleiding *dumain* „roeien”.

Deze afkeer van de *j* komt nog bijzonder uit in den vorm der woorden die den typischen klank der van der Tuuksche wetten hebben. De klank van de 1ste wet is in het Boengkoesch, men kan zeggen: in 't algemeen in de Toradja'sche talen, doorgaans verdwenen, doch hier niet zonder een spoor na te laten. Men beschouwe bijv. de volgende voorbeelden: *ia* „vezel, pees, ader”, *pea* „rek,

schap", *wea* "gestampte rijst", *seu* "naald", *rea* "bloed", *dea* "hooren", *bea* "zwaar" *nea* "tam", *owea* "schouderblad", *wea* "gloeierende kool", *mbei* "geven", *tea* "hard", *wia* "aronskelk", *bio* "ei", *sin* "hoek", *etu* "honderd". Hierin is op te merken dat de klinker die onmiddellijk aan den verdwenen klank voorafgaat of *i* is, of *e* d.w.z. in ieder geval een *i* bevat, want de *e* is in het Boengkoesch in 't algemeen niet oorspronkelijk. Het ligt dus voor de hand om aan te nemen dat de typische klank der 1ste wet vóór haar verdwijnen *j* is geweest. Een woord als *keu* "boom, hout" moet wel uit *kaju* of liever uit *kain* zijn ontstaan en op dezelfde wijze *seu* "naald" uit *daiu*; *rea* "bloed" uit *raia*; *bea* "zwaar" uit *baia*; *nea* "tam" uit *naia*; *wea* "gestampte rijst" en *wea* "gloeierende kool" uit *waia*, het eerste met oorspr. *a* in de 1ste lettergreep, het andere met *a* plaatsvervanger van *ǣ*, die het Boengkoesch niet heeft. Vgl. Bal. *baa* en *baas*; *pea* "schap, rookhorde", Sang. *paha*, Mal., Bat., Mak. *para*², op dezelfde wijze uit *paia*; *mbei* "geven" uit *mbai*, vgl. Bar. *wai*; *tea* "hard", Mal. *téras*, enz. uit *taia*. *Wia* en *ia* hebben eenvoudig den typischen klank verloren, hij is opgegaan in de *i*. *Wia*, Amp. *bia*, Par. id. Mak., Bat. *bira*, Sang. *biha*, Boeg. *lawira*, enz. is de *Alocasia* Celebica; de Boengkoesche vorm is geheel regelmatig. Of de *i* van *ia* uit *u* is ontstaan, dus *ia* uit *uia*, is niet met zekerheid uit te maken, daar bijv. ook het Sangireesch den vorm *iha* heeft; toch is het wel waarschijnlijk dat in den Boengkoeschen vorm de *u* uit *i* is geboren; men vergelijkte bv. het Boengk. *sipi* "tang" met Bar. *supi* en Boengk. *simbu* uit Mal. *sumbuh* "lampepit" en herinnere zich dat het Loin. steeds een *u* tot *i* laat worden, wanneer de volgende lettergreep *i* heeft. Hetzelfde kan van *sin* "hoek" worden aangenomen, waarin de *s* uit *d* is ontstaan, dus *duru*,

duin, *diu*, maar moeilijker is de verklaring van *dea* (*mompodea* "hooren"), in welks oorspronkelijken vorm omzetting moet geschied zijn. Morisch en Petasia'sch hebben *ronge*, Bar. *donge*, Loin. *hongo*; neemt men als oudst bereikbaren vorm *dangar* aan, dan moet dit indertijd tot *darang* zijn omgezet en langs den weg *dara*, *daia* tot *dea* zijn geworden.

Een merkwaardig woord is *bio* "ei". In het Togiansch komt het voor in den vorm *biodi* en is daar de benaming voor *Saccharum edule*, (1) waarvan de bloeiwijze op vischkuit gelijk; in 't Boeg. heet deze groente dan ook *tělu balane* "visch-eieren". Het Bar. heeft den vorm *apio*, maar daarnaast *bojo*, een weinig gebruikt syn. van *toju* "ei, testikel", dat bijv. als wisselwoord dient voor iemand die *toju* niet mag gebruiken. In 't Amp. zegt men *wawu ribojoti*, Bar. *wawu rapeto-jusi* "een gelubd varken". Vooral bij 't geen wij van het Ampana'sch weten t.o. van de lichtste lettergreep, is het zeker dat *bojo* een ouderen vorm te zien geeft van *biodi* (den eindsluiter daargelaten). Dit *bojo* moet identisch zijn met Mal. *buruk*, Bat. id. Boel. *wuruk*, enz., vooral de Soend. vorm *bijuk*, komt het Boengk. *bio* nabij. Het Bar. heeft voor "rot ei" andere woorden, het Par. heeft *bukagi*, omzetting van *bugak*, vgl. Tag. Bis. *bogok*.

Owea "schouder", met een voorslag (waarover beneden) is uit *waia* ontstaan, vgl. Daj. *baha* en Bar. *awā* "schouder".

Etu "honderd" is uit *atu*, wellicht uit *iatu* ontstaan. *Rewu* "tienduizend" (uit *riwu*), *siro* "slurpen" en *robu* "bamboe-spruit" hebben, evenals in 't Bar., de *r* behouden. Een *g* vertoont *pagi* "rog", Par. Amp. id.

De klank van de 2e v. d. Tuuksche wet heeft in *upeu* "gal" en *nge* "naam op dezelfde wijze gewerkt. *Nge* is id.

(1) *Saccharum spontaneum* (glagah) heet *wiro*, waarsch. id. met *bio*.

met Jav. *ngaran*, enz., het Bar. heeft *ngaja* in de beteekenis "soort". Of nu *nge* uit *ngaia*, *ngea* is ontstaan, dan wel uit *ngaja*, *ngaa*, *nga*, waarbij het ontstaan der *e* onverklaard blijft, is niet zeker; voor de eerste meening is wel het meeste te zeggen.

Ook de *w* is uitgevallen, waar zij tusschen gelijke vocalen stond, bijv. *owú* "kruin", Par. *wuwu*; *pená* "adem", voor *penawa*, *we'e* "schaamgordel", Bar. *wewe*, *wulá* "goud", Par. *bulawa*.

De *h* is in 't algemeen uit de *s* ontstaan, bijv. *hiku* "elleboog", Bar. enz. *siku*; *ihi* "inhoud, vleesch", Mal. enz. *isi*; *baho* "water", Loin. *baso* "bloed", Mal. *basah*, Bar. *wasá* "t haar wasschen"; *haki* "ziekte", Mal. enz. *sakit*; *hulu* "hars", Loin. *sulu*; *hinole* "pap" van *hole*, Bar. *sole*; *ohia* "zout" Mak., Bat., Malg. *sira*, Bim. Soembaw. *sija*, Sada'sch *sia*; *hodu* "hik", Bar. *sodu*.

Intusschen is de *s*, behalve die welke uit denzelfden klank als de Bar. *dj* is ontstaan, tamelijk gewoon in het Boengkoesch. Een regel is niet op te maken, evenmin als voor het overgaan van *l* in *j* in 't Barée. Men kan van beide verschijnselen zeggen dat zij nog onvoltooide processen zijn.

De *s* van het Boengkoesch die met de Bar. *dj* parallel is, moet van denzelfden aard zijn als de *s* in de Boegineesche woorden door Dr. Brandes genoemd op bl. 51 en 136 van zijn Proefschrift.

Van de klinkers zijn in 't algemeen *e* en *o* niet oorspronkelijk. Van de *e* uit *ai* zijn boven reeds voorbeelden gegeven; in *elo* "tong" en *enge* "neus" (eerste *e*) is de *e* uit *i* ontstaan, vgl. Mal. *lidah* en *ingus*. De *e* in de laatste lettergreep van *enge* is uit *u* ontstaan, een overgang die in het Morisch veelvuldiger is en daar zal besproken worden.

In *eko* "mandje om een pot met bollen bodem in te zetten", Par. *oko*, is de *e* uit *a* ontstaan; de stam *oko* is in ouderen vorm in Mal. *angkat*, Parr. *argga* voorhanden; ook in *pele*, in *tongano pele* "handpalm," vgl. Barée *pale*.

Keke "oksel", Bar. *kariki* en *sele* "vagina", Par. *tile* geven ook voorbeelden van *e* uit *i*. In *humeo* "mier", id. met Par. *sojo*, is de *e* uit *oi* ontstaan.

De *i* is meestal oorspronkelijk, doch staat soms ook waar talen met oudere vormen *ui* hebben, welke *ui* soms weer uit ouder *ur* (v. d. Tuuksche *r*) is voortgekomen. Bijv. *api* "vuur" (en *rapi* "stookplaats"), Morisch *apui*, O. Jav. Tag. id. Ibanag *afui*, Mad. *apoj*, Loin., Bob. *apu*, Bar., Par. id; *numangi* "zwemmen", O. Jav. *langui*, Tag., Bis., Mad. *langoi*, Mlg., Mong. *langu*, Bar. *nangu*, Mor. *numangoi*, Bob. *lumangoi*, Loin. *lumangu*; maar *moturi* "slapen", Bar. *moturu*, Ibng. *turug*, Bikol *torog*, Tag., Bis. *tolog*; *ngapi* "kalk", Mal. *kapur*, Formos. *apug*, Tag., Bis. *apog*; *iki* "staart", Form., Tag., Bis. *ikog*, Mal. *ekor*, Bat. *ihur*; *ni'i* "kokos", Mad. *njior*, Mal. *njiur*, Bat. id. Tag., Bis. *niug*. In deze laatste vormen is *i* uit *ui* ontstaan, nadat de sluiters eerst *j* was geworden.

Uit *u* is de *i* ontstaan in *tonisu* "wijsvinger", Bar. *tanudju*, van *tudju* "wijzen" en in *kindiwia* "namiddag", voor *kiniwia*, van den stam *kowi* (Filipp. *gabi*, Sang. *hëbi* "nacht"), wellicht eerst tot *kinuwia* geworden, uit *o* of *u*.

De *o* is veelal uit *a* voortgekomen, bv. in *elo* "tong", Bar. *djila*, *baho* "water" Mal. *basah*, Par. *wasu* "snot", Bar. id. "t haar wasschen" en *gasa* "sperma"; *tokia* "arm", Bar. *takie*, Boeg. *taia*, Negrito *takiai*, Sang. *takiahë*.

Waar andere talen *ø* hebben, vertoont het Boengkoesch gewoonlijk *o*, bv. *otolu* "drie", Jav. *tělu*; *owu* "suikerriet", Mal. *těbu*; *tonga* "midden" Mal. *těngah*; *ato* "dak", Jav. *atěp*; *otu* "veest", Sang. *ětu*, Jav. *ěntut*; *oti* "neb", Boeg. *ěti*.

De *u* is in 't algemeen oorspronkelijk.

Woordvorm en klemtoon.

Het Boengkoesch is een vocalische taal, op dezelfde wijze als het Barée en niet zooals het Ampana'sch, het werpt den consonantischen eindsluiter weg en spaart dien niet door hem tot eene looze lettergreep uit te breiden, zooals het Ampana'sch.

De klemtoon verspringt bij aanhechting van suffixen. Grondwoorden hebben den klemtoon op de voorlaatste lettergreep, samengestelde woorden evenzoo, onverschillig waar het grondwoord dien had. Bijv. *ulu* "hoofd", *ulúngku* "mijn hoofd", *ulámu* "uw hoofd", *mongkita* "zien", *kini-tángku* "door mij gezien"; *nináhu* "gekookt", *inahúo* "te koken".

Een oxytonisch accent, waarvan enkele voorbeelden hier volgen, is gewoonlijk 't gevolg van samentrekking, bijv.: *owú* "kruin van 't hoofd", uit *wu(w)u*; *pená* "adem" uit *pena(w)a*; *olontú* "knie", waarin *tu* id. is met O. Jav. *túr*, Tag. Bis. *tuhud*, Lamp. *tuwèt*; *wulá* "goud" uit *wula(w)a*. In *kindá* "gekookte rijst" is de klemtoon op den stam *ka* "eten" gebleven, daar infixen dien niet veranderen. Het geaccentueerde bestanddeel in *wiwihú* "lip" en *sulubí* "stuit" is mij nog niet duidelijk.

Voorslag.

Het Boengkoesch laat dikwijls een voorslag hooren, steeds *o*, voornamelijk vóór *l*, *w*, *p* en *h*, bijv. *owuto* "lichaam", *owoi* "gezieht", *owú* "kruin van het hoofd", *owea* "schouder", *owoa* "ondiep", *owose* "groot", *ohia* "zout", *ohoani* "bij", *odidi* "klein", *olaro* "diep", *orota* "lang", *olai* "veraf", *opia* "hoeveel". Ook de telwoorden van 2-9 hebben een voorslag, waarover later.

In *upeu* "gal" kan men de eerste lettergreep niet als een speciaal Boengkoeschen voorslag beschouwen. In

intowu, *Saccharum spontaneum*, het bekende oeverriet dat op Java *glagah* heet, zal de genasaleerde voorslag een dergelijke beteekenis moeten hebben als in 't Sangireesch de genasaleerde reduplicatie, die op bl. 69 der Spraak-kunst is besproken. Op zijn Sangireesch zou het Boengkoesche *intowu* dus *təntuwu* luiden, als benaming voor eene plant die zoo sprekend op suikerriet gelijk.

De verwante talen wijzen duidelijk aan dat de begin-lettergreep der hier gegeven woorden een voorslag is. *Owuto* is Loin. *butang*, Bob. *buto*; *owoi* is Bob. *baja* „aangezicht, vgl. Bar. *wajo*, *limbajo* „spiegelbeeld”, *pembajo* „spiegel”, dus „verschijning”, *owoa* is het Par. *boa* „leeg, inhoudloos”, *odidi* is Sang. *didi*, *olai* is Bar. *lawa*, *opia* het Bar. *pia*, Jav. enz. *pira*.

Nasaleering.

Deze biedt niets bizonders aan en is door de wijze waarop de genitief-betrekking wordt aangeduid en door het veelvuldig gebruiken van infixen, waar de Posso'sch-Todjo'sche talen prefixen gebruiken, zelfs minder veelvuldig dan in die talen. Bij de aanhechting van *-ku* en *-to* (pron. suff. 1e pers. enk. en incl. mvd.) wordt genasaleerd: *anungku* „van mij”, *anunto* „van ons allen”.

Samentrekking.

Voor al na het uitvallen van een medeklinker (incl. hamza) wordt samengetrokken. Bij het bespreken van den klemtoon en van het uitvallen van *j* en *w* zijn reeds voorbeelden van samentrekking gegeven, waarnaar hier kan verwezen worden.

Woordherhaling.

Tamelijk veelvuldig is dit verschijnsel in het Boengkoesch; ook herhaalde zelfstandige naamwoorden blijven hun karakter behouden, wat niet het geval is in de Posso'sch-Todjo'sche talen. Ongerekend vormen die klanken nabootsen,

bijv. namen van vogels die naar hun geluid heeten, zooals *pa-pa*, *kere-kere*, *teka-teka*, *golo-golo*, die niet uit de herhaling van een oorspronkelijk niet herhaald woord bestaan, komen in de P. T. talen geen substantieven voor die met woordherhaling zijn gevormd. Men hoort wel uitdrukkingen als *djamo djaja-djajanja ralulu* "men heeft slechts aldoor den weg te volgen", *podo koro-koronja, tapodjaja* "alleen maar steeds de rivier gebruikt men als weg", maar deze uitdrukkingen *djaja-djajanja, koro-koronja*, die verkortingen zijn van *djajanja, djajanja* "de weg en nog eens de weg, altijd maar de weg", zijn geen zelfst. naamwoorden. Alleen *pala-pala* "een bank of rak bij een badplaats, om kleeren op te leggen of elkaar 't haar te reinigen" is een herhaald woord dat zelfst. n. w. is gebleven, doch in herhaalden vorm bestond het zeker reeds vóór 't Bar. daar het ook in 't Mak., Mal., Bat., Malag., Tag., Bis. een herhaalden vorm heeft.

Ziehier eenige voorbeelden in 't Boengkoesch: *tina-tina* "klein meisje", *wale-wale* "hut", *lea-lea* "strandvloo", *kadu-kadu* "zak voor sirih-pruimerij", *mia-mia* "pop, schaduw", *tole-tole* "oorring", *manu-manu* "vogel". Hierin heeft de herhaling de beteekenis van "in 't klein, ongeveer, bijkans, oneigenlijk zijnde wat 't grondwoord aanduidt"; zoo bet. van *tina*² het grondwoord "vrouw", van *wale*², "huis" (het Boengkoesch gebruikt voor "huis" *raha*), van *lea*², "mier" (in 't Bar.), van *kadu*² is het grondwoord id met Mal. *karung* "zak", van *mia*², ook in het Boengkoesch, "mensch" van *tole*² is het "een pandan-bladreep in het oorlel-gat opgerold, om dit wijd te houden", van *manu*² is het, ook in 't B., "kip". Andere voorbeelden zijn nog *palu-palu* "hamer", van *palu* "smeden", een werktuignaam dus, evenals *goro-goro* "keel", vgl. het Bar. *megoro* "keelgeluiden maken, gorgelen", ook wel gebruikt

voor „boeren laten”, vgl. ook Loin. *gogohong*, Bob. *gogorong*, waar de reduplicatie de woordherhaling vervangt. *Gala-gala* „harpuis, hars, teer”, Jav., Mal., Mak., Boeg. id.; *ari-ari* „straks”, wellicht grondwoord van *ai* „deze”, *ri ai* „hier”, ’t welk, als het Tijdaanwijzend gebruikt werd, „nu” zou moeten beteekenen, zoodat *ari-ari* met ons „op ’t oogenblik” is weer te geven. Verder nog *kala-kala* „mier”, dezelfde soort (lichtrood en niet bijtend) die in ’t Bar. *nggala-nggala* heet. Verder bij werkwoorden om herhaling of versterking der handeling aan te duiden, bijv. *mongkaka-ngkaka* „stotteren”, ook bij ons met een frequentatieven vorm, zooals in den aard der uitdrukking ligt; *kabo-bo* „boeren laten”, *kamo-mo* „glimlachen”, *me’unda-unda* „glimlachen”, *tesea-sea* „afgunstig”, *me’ale-ale* „spelen”. Waarschijnlijk kan men de meeste werkwoorden op die wijze herhalen.

Reduplicatie is eene verkorte woordherhaling. Zij kan dus naast de woordherhaling staan in ongeveer dezelfde kracht, zooals bijv. in het Barée, waar men redupliceert om niet te lange woorden te krijgen. In het Boengkoesch zal het wel juist zoo zijn; voorbeelden: *tutumbale* „op den rug liggen”, ook in ’t Bar. vaak met reduplicatie gebruikt, *motutumbole*; *bita-bitara*, half herhaald, half geredupliceerd, „spreken, babbelen”; *tutu’u* „zeker, bepaald”, Bar. *tu’u*; *tutu’umo wali!* „juist, vriend!” *bibintaomo umano*, *toramo keu mongura* „als het rijstveld is afgebruikt, groeit er kreupelhout op”; dit *bibintaomo*, ontgaan van de achtervoegsels *o* en *mo*, is een geredupliceerde vorm die in ’t Bar. *benta* luidt en „op (fini), af, gedaan, klaar” beteekent; *bobongkelu Baho La* „de rivier *La* is bochtig”, redupl. van *bongkelu* „krom”.

De reduplicatie biedt in het Boengkoesch niets bijzonders aan, zoodat ik het bij deze voorbeelden kan laten.

Genitief-verhouding.

Deze wordt in 't algemeen op dezelfde wijze aangeduid als in 't Boegineesch, n.l. door het regeerende woord te verbinden met het pron. suff. 3e pers. - *no*. Daarnaast komen de beide manieren voor die in het Barée gebruikelijk zijn, n.l. nasaleering van den beginner van 't woord dat bij ons in den tweeden naamval staat, en eenvoudige nevenstelling, of liever samenstelling, daar twee aldus verbonden woorden met één hoofdtoon worden uitgesproken. Eene omschrijving met *nu* (*anu*) komt niet voor; deze zou zich trouwens naast de bijna geheel gelijkkluidende met - *no* niet kunnen handhaven.

Voorbeelden: *sangano lima* "span van de huid", *wukuno tokie* "elleboogsknobbel", *iano karu* "beenpees, verze", *tongano pele* "handpalm", *ngeno sau* "de naam van het jongetje", *indona sau* "de moeder van het ventje", *larano bela* "litteeken der wond", *tonuanano mia mate* "geest van een afgestorvene", *anano sumpi* "pijlen van 't blaasroer", *wukuno tabako* "tabakszaad", *wuano keu* "boomvrucht; ta'ino pue "windvuil, wolk", *uluno baho* "oorsprong van 't water", *paharoano mia mate* "doodkist", *siuno raha* "hoek van 't huis".

Van de tweede wijze:

baho mata "traan", *ana wula* "ster", *ta'i mata* "slaper, oogvuil", *pu'u бага* "kaak", *towo ulu* "schedel", *wuku borongko* "adamsappel", *wawo ngkaru* "wreef van de voet", *sala nta'i* "darmen, ingewand", *taku mpalo* "billen", *ana ngkulisu* "ringvinger", woordelijk: "oneigenlijke pink", *lambu ntina* "vrouwenbaadje", *laro ngkeu* "in het bosch", *kuli ngkeu* "boomschors", *lewe ngkeu* "zeil", woordelijk "bloembladeren".

Er is dus geen redelijke twijfel, of het Boengkoesch behoort tot de W. lijke afdeeling der Indonesische talen

volgens de grenslijn van Dr. Brandes; dat ook 't Banggaa'sch daartoe behoort, kan blijken uit Riedels mededeeling in Bijdr. Kon. Inst. V, 4, 13. Dat de Heer de Clercq met de gegevens waarop Brandes zijne stelling heeft gegrond, niet kan werken, rechtvaardigt al heel weinig zijne uitspraak dat „de grens van Brandes slechts fictieve waarde heeft”. (Bijdragen tot de kennis enz. bl. 129, Noot 2). Aan één enkel gegeven dat de bedoelde stelling weerlegt, zouden wij meer gehad hebben dan aan zulk een twijfel op negatieve gronden.

Voorvoegsels.

De preffixen staan in 't Boengkoesch niet zoo uitsluitend op den voorgrond bij de werkwoordsvorming, als in de Posso'sch-Todjo'sche en Parigisch-Kailische talen, daar de invoegsels in 't Boengkoesch nog van groote beteekenis zijn. De voornaamste voorvoegsels zijn:

mo-, al of niet met nasaleering aangehecht, in 't algemeen gelijkstaand met Bar. *mo-*, *ma-*. Voorbeelden:

<i>mongká</i> „eten”.	<i>mototaha</i> „lachen”.
<i>mo'ínu</i> „drinken”.	<i>mohodu</i> „hikken”
<i>moturi</i> „slapen”.	<i>monsela</i> „met zijn tweeën
<i>mo'ipi</i> „droomen”.	<i>momá</i> „gapen”. (dragen”.
<i>monsú</i> „op 't hoofd dragen”.	<i>monaku</i> „koken”
<i>modoe-doe</i> „aandehandragen”.	<i>moaha</i> „slijpen”.
<i>molo'e</i> „spreken”.	<i>mompaho</i> „poten”.
<i>mongkaka</i> ^a „stotteren”.	<i>mombula</i> „planten”.
<i>montunu</i> „in brand steken”.	<i>mo'asa</i> „verkoopen”.

Ook vóór stammen die reeds met een ander voorvoegsel zijn samengesteld, zooals:

<i>mopakuli</i> „geneesk. behandelen”.	<i>mompodea</i> „hooren”.
<i>mokotundu</i> „knikkebollen”.	<i>mompuai</i> „in de zon drogen”.
<i>mokongilu</i> „rheumat. hebben”.	<i>mombeweu</i> „doodenf. vieren”.
<i>moponangi</i> „overwinnen”.	<i>montinetado</i> „manen”.

De nominale vorm hierbij is *po-*, bijv. *po'ipi* „droom”, *pompaho* „pootstok”, *ponahua* „kookplaats”, *pobansi* „houwer”, *poturia* „slaapplaats”.

In kwalificeerende vormen, als adjectieven in gebruik, staat *mo-* in 't Boengkoesch gelijk met *ma-* in 't Barée, bijvoorbeeld:

<i>motu'a</i> „oud”.	<i>mokula</i> „warm”.
<i>mongolo</i> „tandeloos”.	<i>mokoseo</i> „koud”.
<i>moiko</i> „goed”.	<i>moholo</i> „smal”.
<i>mompodo</i> „kort”.	<i>moroso</i> „krachtig”.
<i>monipi</i> „dun”.	<i>morengke</i> „zwak”.
<i>morungku</i> „mager”.	<i>mowangi</i> „droog”.
<i>moleo</i> „recht”.	<i>mobaho</i> „nat”.
<i>mo'ila</i> „wild”.	<i>mosa'o</i> „leelijk”.
<i>monea</i> „tam”.	<i>monene</i> „licht, niet zwaar”.
<i>motea</i> „hard”.	<i>mongura</i> „jong”.
<i>mosole</i> „week”.	<i>mongkere</i> „arm”.
<i>mo'olo</i> „zuur”.	<i>mokia</i> „dapper”.
<i>mohalo</i> „zwart”.	<i>moana</i> „rechts”.
<i>mohowi</i> „verzadigd”.	<i>moiri</i> „links”.
<i>moahi</i> „smakelijk”.	<i>momea</i> „rood”.
<i>mota'u</i> „knap”.	<i>mopa'i</i> „bitter”.

Hetzelfde is het geval met *me-*, dat niet zoo druk in gebruik is als *mo-*.

<i>melepa</i> „zitten als een vrouw”.	<i>me'unda</i> „knikken”.
<i>mehonda</i> „liggen”.	<i>menani</i> „zingen”.
<i>mekohe</i> „fluiten”.	<i>mekutana</i> „vragen”.
<i>meunuhi</i> „spuwen”.	<i>mehapu</i> „ontkennen”.
<i>memeke</i> „hoesten”.	<i>mebaho</i> „baden”.
<i>meki'ana</i> „baren”.	<i>menangu</i> „vertellen”.

Met kwalificeerende beteekenis:

<i>medadi</i> „veel”.	<i>mentia</i> „zwanger”.
<i>melene</i> „dik”.	<i>mentaso</i> „scherp”.
<i>mehano</i> „eeuige, enkele”.	<i>mewongko</i> „met een krop”.

De nominale vorm is *pe-*, zooals in:

<i>pewanga</i> „ketel”.	<i>peleleanga</i> „schoonzoon”.
<i>penuhia</i> „kwispedoor”.	<i>pesaindo</i> „broeder, zuster”.
<i>penangu</i> „verhaal”.	<i>petutuai</i> „familie”.

Ma-, gelijk het Bar. *ma-* en in 't algemeen gelijkwaardig met het bekende Indon. *ma-*; in het Boengkoesch grootendeels verdrongen door *mo-*. Voorbeelden: *mahaki* „ziek”, *masipa* „nauw”, *mapute* „wit”.

Poko-, hetzelfde als Bar. Par. enz. *paka-*, causaal van stammen die met *ka-* hun nominalen vorm maken. Dit *ka-* moet dus in 't Boengk. *ko-* luiden, vgl. ook de boven voorkomende voorbeelden van *moko-*. En blijkens het voorbeeld *mekiana* staat naast dit *ko-* een *ki*, zooals naast Bar. *ka-* ook *ke- ki-* staat. Mijn eenige voorbeeld van *poko-* is: *pokoupuo*, „maak af, maak op”, Par. *pakanpu* (*naupumo* „sudah habis”), Bar. *pakapura*.

Ta-, *te-* of *to-*, ongeveer gelijkwaardig met Bar. *te-*, *ta-*, *to-*, Mal. *tër*, zooals in:

<i>tapeha</i> „gebroken”.	<i>tebantu</i> „omgevallen”.
<i>toili</i> „stroomafgaand”.	<i>tetalia</i> „met bezigheden bezet”.
<i>tetutu</i> „in slaap gevallen”.	<i>telingke</i> „scheef”.
<i>tetebá</i> „gehuwd”.	<i>tehalo</i> „schuldig”.
<i>teposia</i> „gescheiden”.	<i>tesea-sea</i> „jaloersch”.

Met het Bar. *ra-*, *nda-*, het Amp. *i-*, staat gelijk het Boengk. voorvoegsel *i-*, waarmee wordt aangeduid een passieve vorm bij welken de agens op geenerlei wijze wordt aangeduid. De vormen met dit voorvoegsel worden in het Boengkoesch ook nog samengesteld met het achtervoegsel *-o*, dat met een eindklank *o* tot *ó* samensmelt en overigens zonder eenigen tusschenklank wordt aangevoegd. De kracht van dit *-o* kan ik niet bepalen. Gelijk aan het Bar. *-mo* zal het wel niet zijn, daar ook het Boengkoesch *-mo* kent en nog wel achter *-o* aanvoegt. Identisch

met het bekende *-an*, *-ang*, in 't Sang. bij het lokaal passief in gebruik, en dikwijls alleen passief-vormer, waar *i-* is afgevallen (Sprakkunst blz. 190), kan het ook moeilijk wezen, daar dit achtervoegsel in 't Boengkoesch in den vorm *-a* voorhanden is. Dat de beteekenis in 't practisch gebruik zoo goed als verloren is gegaan, kan men hieruit opmaken dat het bij adjectieven bijv. naar believen wordt aangevoegd of weggelaten, zonder dat de beteekenis anders wordt. Intusschen, zekerheid ontbreekt nog.

Voorbeelden: *ienao* „gevlochten” (*mo'ena*, stam *ena*); *iseuo* „genaaid” (*monseu* „naaien” stam *seu*), bijv. *iseuo ke ienao ompeo ai?* „is deze mat genaaid of gevlochten?”

iasao „verkocht” van *asa*, *ma'asa* „verkoopen”.

inahuo „gekookt, te koken”, van *nahu*, *monahu* „koken”.

iolio „gekocht, te koopen”, van *oli*, *mo'oli* „koopen”.

ipuaio „in de zon gedroogd”, van (*pu*)*ai*, *mompuai* „zonnen”.

iampuo „in de draagsarong gedragen” van *ampu*.

indó „ingeslikt, te slikken”, van *udo* met *i-* en *-o*.

Van andere voorvoegsels kan ik geen voorbeelden geven, hoewel het zeker is dat er nog eenige bestaan.

Invoegsels.

-Um- heeft nog een zeer belangrijk aandeel in de vorming van werkwoorden en is niet, zooals in de Posso'sch-Todjo'sche talen, dood. Het vormt in 't algemeen intransitieve werkwoorden. Vóór een stam die met een klinker begint, is *-um-* naar onze schrijfwijze, voorvoegsel; feitelijk is het daar evengoed infix, want het wordt na de begin-hamza ingevoegd. Voorbeelden:

sumusu „zuigen”, van *susu* „borst, uier”.

sumende „springen”, van *sende*. bijv. *sumende kitamo le wita* „laat ons aan land springen”.

humopa „blaffen”, stam *hopa*.

tumade „staan”, stam *tade*.

tumanda „zitten”, stam *tanda*.

lumeo „duiken” stam *leo*.

tumora „leven” stam *tora* (Par. „gedenken”).

Na de begin-hamza is *-um-* ingevoegd:

umumpa „dalen”, stam *umpa*.

umoho „loeien, hinneken”, stam *oho*.

umatihō „niezen”, stam *tihō*, Bar. *tiso*, *metiso*; de

Boengk. vorm schijnt secundair.

umeme „pissen”, van *eme* „pis”, Bar. „sop, nat”.

umo'owi „op den buik liggen”, van *o'owi*.

umotu „winden laten”, van *otu* „veest”.

Even gewichtig is *-in-*, 't welk nog drukker wordt gebruikt dan *-um-*, daar het syntactisch geheel gelijk staat Bar. voorvoegsels *na-*, *ni-*, dus dient om het passief met agens-aanduiders te vormen, 't zij die agens door een persoons-exponent wordt aangeduid, 't zij die afzonderlijk wordt vermeld of reeds is genoemd.

Voorbeelden zijn:

tinewa „in een slendang gedragen”, van *tewa*.

rinongó „op den rug gedragen”, van *rongó*.

kinalemba „in een mand gedragen”, van *kalemba*, *lemba*.

pinewento „gedaan, uitgevoerd”, van *pewento*, *wento*.

tinunu „aangestoken” (vuur, licht), van *tunu*.

pinepate „gedood”. van *pepate*, *pate*.

pinuai „in de zon gedroogd”, van *puai*, *ai*.

sinanga „vleesch”, van *sanga*, Bar. „vleesch”.

kinole „pap” van *hole*, Bar. *sole*.

dinui „sago”, van *dui*, Bar. „sagopap”.

pinekaria „fokbeest, huisdier”, van *pekaria*, *karia*.

hinoru „weefsel”, van *horu*.

pinole „klein gehakt hout”, van *pole*.

pinetawa „krijgsgevangene”, van *tawa*.

tinado „schuld”, van *tado*.

Men ziet dat *-in-* ook wordt ingevoegd in stammen die reeds een voorvoegsel hebben. Sommige woorden met dit infix hebben de beteekenis van zelfst. naamwoorden.

Een voorbeeld van passief met persoonsexponent levert de vervoeging van den stam *kita* „zien”, aldus:

kinitangku „door mij gezien, van mij gezien, het van mij geziene”.

kinitamu „door u gezien, enz.”

kinitano „door hem, haar, hen gezien”.

kinitanto „door ons (incl.) gezien”.

kinita mami „door ons (excl.) gezien”.

kinita miu „door ulieden gezien”.

De klemtoon val in al deze vormen op de voorlaatste lettergreep.

Bij stammen die met hamza beginnen, wordt *-in-* na de hamza ingevoegd, bijv. *ampu*, *inampu* „op de heup gedragen”, *inoli* „gekocht”, *inasa* „verkocht”.

Het onderscheid tusschen de drie vormen waarmee een le persoon van 't werkwoord kan worden uitgedrukt, maakt duidelijk dat men hier te doen heeft met participia perf. pass., voorzien van het pron. suff. of gevolgd door den genitief-vorm der persoonlijke voornaamwoorden. Zoo is dus *inolingku* „iets door mij gekocht, mijn koopsel, mijn inkoop”, waarnaast men heeft *kupo'oli* en *kude mo'oli*. Men heeft bijv. iets gekocht en draagt dat naar huis, een voorbijganger vraagt: *hapa tinewamu?* „wat is het dat je in je sarong draagt, wat draag je?” Antw. *inolingku*. Vraag: *le sua inolimu?* „waar heb je 't gekocht?” Antw.: *le olu inolingku* „op de markt heb ik 't gekocht”. Vraag: *inoli i nai?* „gekocht door wien?” Antw.: *kude mo'oli* „ik heb 't gekocht”. Wil men met zijn antwoord in den toon en dus in de constructie van de vraag blijven, dan kan men op *oli i nai?* antwoorden: *inolingku aku* „mon emplette á moi”.

Den zin *le olu inolingku* zou men ook kunnen uitdrukken met: *le olu kupo'oli* omdat *kupo'oli* ook steeds op een voorwerp doelt en beteekent „ik heb het gekocht”, tegenover *kude mo'oli* met den vollen, dus den nadrukkelijken vorm van het pers. voorn. woord, wat te vertalen is met „ik ben kooper, ik ben de kooper”. Daar dus de „vervoegde” vormen, in 't bijzonder die met pers. expon. steeds betrekking hebben op een voorwerp, daar ze een nominaal karakter hebben, is het ook waarschijnlijk dat in het Barée de vormen met *na-*, *ni-* persoons-exponenten gehad hebben, daar zij altijd op een voorwerp doelen, afgezien nog van het feit dat vormen als *nakitanja* „door hem gezien” hier en daar gehoord worden. Zinnen als: *natima kina'a*, *nakoni*, „hij nam rijst en at die op”, tegenover *natima kina'a*, *mangkoni* „hij nam rijst en at, deed zijn maal” maken dit duidelijk genoeg.

Voorbeelden van vormen met *ku-*:

kutupeo „ik sla (het) met de vuist”, van *tupe*.

kuto'orio „ik weet het”, van *to'ori*,

kulalupangio „ik vergeet het”, *lalupangi*, *lupa*.

ku'unda „ik houd er van”, van *unda*.

Van het invoegsel *-an-* is mijn eenige voorbeeld *tonisu* „wijsvinger” van den stam *tisu*, Bar, *tudju* „aanwijzen”.

Achtervoegsels.

Van de suffixen is *-a* gebruikelijk in zijne bekende beteekenis van plaatsaanwijzer, in gewonen en in overdrachtelijken zin, zooals de volgende voorbeelden aantonen:

sondowa „blaasbalg” van *sondo*.

tondoha „aambeeld” van *tondo*.

ponahua „kookplaats” van *nahu*.

poturia „slaapplaats” van *turi*.

penuhia „kwispedoor” van *nuhi*.

peharoa „verblijfplaats” van *haro*.

burua „kist” van *buru*.

pompelandoa „klopplank” van *tando*.

In *kiniwa* is *-a* voorhanden; 't staat voor *kiniwa* en de stam is *kiwi* of *kowi*, reeds vroeger besproken in dit Tijdschrift, Dl. 42, bl. 577.

pote'a „duif”, van *pote*. vgl. *mapute* „wit”, heeft ook in de naburige talen het suffix *-a*, bv. Bar. *puti'a*, Boeg. *puteng*, Sang. *ponting*.

peapua „hoofd, vorst” heeft tot stam *apu*, het bekende woord voor „grootvader, heer, oudste, god, baas, meester”, enz., zooals Min. talen *empung*, Boeg. *opu*, Mal. *ampu*, Jav. *mpu*, enz. Het voorvoegsel *pe-* is de naamw. vorm van *me-*; *mea_u* is, evenals Bar. *mepue*, „tot heer hebben, hulde bewijzen”, dus *peapua* „aan wien hulde wordt bewezen, jang dipertuan.”

tanoa „graf” is wellicht van *tano*, Loin. Bob. „aarde, grond”, voor welk woord het Boengk. *wita* gebruikt, Petas. id., Morisch *wute*, Lalakisch *owuta*, Moena'sch *owite*. Indien het Boengk. een equivalent van Mal. enz. *tanah* gebruikte, zou dit waarschijnlijk *tano* luiden. Wat in dit geval de *-a* moet beduiden, is niet geheel duidelijk: wellicht is 't een verkleiningsuitgang, zoodat *tanoa* te vertalen is met „een stukje grond, aardhoop” of derg.

luria „doerian” vertoont ook in het Boengk. een vorm die doet denken aan overname. „Doren” is *rui*, evenals in het Bar. Par. enz. Het is bekend dat in de meeste Indon. talen de woorden voor „doren” en „doerian” niet overeenstemmen. De verschillende namen voor deze vrucht in de Toradja'sche talen zijn reeds elders door mij opgegeven; alleen vul ik hier nog aan: Petas. *luria*, Mori'sch *madue*, Lalaki'sch en Moena'sch *duria*.

Andere suffixen zijn o.a. het reeds genoemde *-ako*, waarvan ik geen andere voorbeelden heb dan de twee

boven vermelde: *mesopako* „ingaan” en *meluarako* „uitgaan” en een derde: *mebantulako wotono* „zich zelf laten vallen”, van denzelfden stam als *tebantu* „komen te vallen”. Uit dit laatste blijkt de causaal-vormende kracht van -*ako*, 't welk zich evenals Mal. -*kan*, Jav. *akèn* gaat ontwikkelen, zooals ik reeds van het Bar. -*aka* heb aangetoond.

Over -*o* is reeds boven gesproken; van -*i* en -*ka* heb ik geen voorbeelden. Het ook reeds genoemde -*mo* is geen suffix maar eene enclitica.

Voornaamwoorden.

Persoonlijke: 1e pers. enk. *kude*, mv. *kita* (incl.),
mami (excl.)

2e pers. enk. *munde*, mv. *miu*.

3e pers. enk. *tade*, mv. *mia*.

Het bijzondere dezer vormen is, dat zij ongeveer identisch zijn met die welke de verwante talen, en ook het Boengkoesch zelf, als pron. suff, of als genitief der pers. voornaamwoorden gebruikt, zooals uit het volgende te zien is:

Pron. suff. 1e pers. enk. *ngku*, mv. *nto* (incl.), *mami* (excl.)

2e pers. " *mu*, " *miu*.

3e pers. " mv. -*no*.

Bij vergelijking blijkt dat de pers. voornaamwoorden zijn samengesteld met een versterkende partikel, zoodat zij in den nadrukkelijken vorm staan. Dit is niet vreemd, als men bedenkt dat de volle vorm der pers. voornaamwoorden op zich zelf reeds nadrukkelijk is, daar men dien alleen gebruikt als men met nadruk zich zelf of een ander bedoelt. De versterkende enclitica *de* is o.a. bekend in het Parigisch, bijv. *aku de*, *ranga* „akulah, kasian”, *ia de we* „hij is het”; in het Bar. is *de* een uitroep van verwondering, pijn, enz. bijv. *o de ineku!* o moederlief! *o de jaku!* *o de de madju'a* „au, wat doet dat pijn!” Bij den 2^{den} pers. is *de* met nasaleering aangehecht.

Van *tade* moet dus de grondvorm *ta* zijn. Dit woord weet ik niet te verklaren. Onder de aanwijzende voornaamwoorden komt het niet voor. Alleen het Bobongko'sch heeft als aanw. v. n. w. 3e pers. *taio*, waarin *ta* er uitziet als een voorvoegsel, vóór *io* het eigenlijk voorn. w. Indien dit *ta* hetzelfde is als dat van *tade*, dan bevat *tade* niet het eig. voornaamwoord, maar is een demonstratieve partikel, die als voornaamw. 3e pers. dient.

Van de meervoudsvormen zijn *kita* en *nto* (*ta* met nasalen tusschenklank) geheel gelijk aan de corresponderende vormen in 't Barée. *Mami* is de bijvorm van *kami* die in 't Bar. als genitief van *kami* dient, 't welk het Boengk. niet heeft.

Ook *miu* is als zelfstandige en als verkorte vorm dezelfde. Den volledigen vorm vindt men in 't Paloesch, 't welk *komiu* zegt in den zelfstandigen, *miu* in den verkorten vorm.

Mia is hetzelfde woord als in 't Boengk., Bob., Loin., Moena'sch, Boetonsch voor „mensch” wordt gebruikt; het is als voornaamwoord 3e pers. steeds meervoudig op te vatten.

Aanwijzende Voornaamwoorden.

1e pers. *ai* „deze, dit”, 2e pers. *sou* „die, dat”, 3e pers. *so'i* „gene, gindsche”.

Deze woorden worden ook als plaatsaanwijzende bijwoorden gebruikt, *riai* „hier”, *so'i-so'i* „daar ginds”.

In *sou* en *so'i* is de *s* gelijkwaardig met Bar. *dj* of *ndj* in *ndjau* en *ndjo'u*; het eerste beduidt „ginds”, het tweede „heengegaan”.

Vragende Voornaamwoorden.

inai „wie?”, *inai sou* „wie is dat?”

hapa „welke, wat, wat voor?” *mia hapa* „wat voor iemand”.

Met *nai* is te vergelijken Sang. *sai, i sai* „wie?” *Hapa* beantwoordt vormelijk aan Jav. *sapa*, en zal daarmee ook wel identisch zijn, daar het evengoed van personen als van zaken kan gebruikt worden.

Telwoorden.

1 *asa*, 2 *orua*, 3 *otolu*, 4 *opà*, 5 *olima*, 6 *onô*, 7 *opitu*, 8 *hoalu*, 9 *osio*, 10 *hopulu*, 11 *hopulu ko asa*, 12 *hopulu ka orua*, 13 *h ka otolu*, enz.

20 *ruapulu*, 30 *tolupulu*, 40 *patopulu*, 50 *limapulu*, 60 *nomopulu*, 70 *pitupulu*, 80 *halupulu*, 90 *siopulu*, 100 *sa'etu*, 1000 *samadala*, 10,000 *sarewu*.

De telwoorden hebben een voorslag *o*, n.l. die van 2-9, welke bewijst dat de vormen die met *pulu* zijn samengesteld de oudere zijn, 't geen nog bevestigd wordt door den klemtoon van *opà* en *onô*, waar het accent op den stam is blijven rusten, terwijl in *nomo* en *pato* nog vollediger vormen te zien zijn. De eerste lettergreep van *asa* kan geen voorslag heeten, daar hij thans den klemtoon draagt.

De vorm *hoalu* staat tot Bar. *uaju*, gelijk *ohoani* tot *uani* „honingbij”. De eerste lettergreep van *hoalu* kan uit *ohalu* zijn omgezet, 't welk weder uit *walu* (met dikke *w*) moet ontstaan zijn, dat een voorslag krijgende, de *w* heeft verzwakt, zonder die geheel te verliezen.

De met *pulu* samengestelde vormen voegen geen nasalen tusschenklank in.

De klankwijziging *sa'etu* voor *sa'atu* is reeds boven vermeld.

Wat *samadala* is, weet ik niet recht. In het Barée ken ik *kɪdala*, een wisselwoord voor *pale* „hand, arm”; *sambira kadala* wordt ook wel gebruikt voor „vijf”. Intusschen kan „hand”, al is 't zelfs „handvol” moeilijk „duizend” beteekenen. Waarschijnlijk is *dala* id. met

Mal. *dalam*, enz., Boengk. *laro* „binnen, diep”, daar de woorden voor „binnen” ook „duister” beteekenen” en de uitdrukkingen voor groote getallen dikwijls syn. zijn met „duister, nevel, nacht”, zooals het Boengk. *reiwu* (uit *riwu*), Bar. *riwu*; ook Bar. *sowu* „duizend”. Boeg. *sëbu*, Nap. *sobu*, van den wortel *wir*, *wur* en Malg *alina* „nacht” voor 10,000, Bat. (Dair.) *gèlap*, voor de getallen boven 10,000. Zie ook Dl. 42, bl. 142 van dit Tijdschrift.

De *Adverbia Numeralia* worden met *pe-* gevormd, waar vóór nog een prefix *da-* wordt gevoegd. De vormen van af „tweemaal” zijn dus: *dapendua*, *dapentolu*, *dapempato*, *dapelima*, *dapenomo*, *datempitu*, *dapehalu*, *dapensio*, *dapempulu*; hetzelfde voorvoegsel (*pi-*) vormt in 't Jav. Mak. Watoesch ranggetallen; het Petasia'sch heeft *pe-* voor de vorming van adv. num.

Wat nu *da-* is, valt niet zeker te zeggen. Het Bar. kent een voorvoegsel *da*, dat nog min of meer los staat van het woord waar 't voorgevoegd is. Dat *da* moet oorspronkelijk identisch zijn met het voorvoegsel *ra-* 't welk een passief vormt waarbij de agens niet wordt aangeduid, 't zelfde wat het Boengk. met *i-* uitdrukt. Indien wij deze beide voorvoegsels als synoniem mogen beschouwen, dan is de vertaling van *dapendua* „om er twee mee te maken”, terwijl *pendua* „tweemaker” beteekent. Vergel. het gebruik van *ika-* in 't Tag. Bis. Iban., tegenover dat van *ka-* in 't Pamp. Boel. Sang. bij de rangtelwoorden.

Voor „éénmaal” gebruidt het Boengk. *dampohona*, Petasia'sch *pohona*. Daar beide talen het pron. suff. 3e p. *-no* uitspreken, kan *na* hier geen suffix zijn, maar moet tot den stam hooren. Indien *po-* hier voorvoegsel is, moet men misschien *hona* vergelijken met Sang. *mona* „voorsteven”, grondwoord van *kalëmona* „eerst”. De

vorm *tapopohona* „nu en dan” is geheel gelijkwaardig met Bar. *tesasangkani*, woordelijk „zoo eens een enkelen keer”.

Eenige merkwaardige woorden mogen hier nog besproken worden:

bungku „rug” beteekent oorspr. wel „bult, berg, verhevenheid”, vgl. Loin, *bungkut*, Bar. *mungku*, *tamungku* „berg”, Bar. *bungku* „bult”, *bonggo* „voorovergebogen”, *tolibungku* bijnaam van de kat, omdat zij een ronden rug maakt, *buruku* „omgebogen rijstaar”, *bungkusi* „dik, wollig rond” van meisjes en kinderen, *bungkula* „rond, van de borsten van jonge meisjes”, *wongko* in *mawongko raja* „met opgeheven, opgekomen lust, verheugd”, Boenk. *wongko* „krop” *mewongko* „met een krop”. De oorspronkelijke beteekenis van *To Bungku* zal dus wel zijn „hooglander, bergbewoner”.

ngira „verhemelte”, luidt in het Mori'sch en Petasia'sch *langira*, welk woord men, denkende aan 't Mal. *lungitan* lust krijgt van *langi* af te leiden. Doch de gewone vorm van dit woord in de Toradja'sche talen is *ngara*, aldus in 't Par., Saes., Ampan., Taw., Sig., Lalakisch, Moena'sch, in 't Nap. en Bada'sch *kara*, Lind. Koelawisch en Paloesch *ngare*, Barée en Baria *langara* en in het Bobongko'sch *ngarar*. Het Petapa'sche heeft den bizonderen vorm *langura*. De lettergreep *la* schijnt dus niet tot den wortel te behooren, wellicht is het de wortel van het woord dat in 't Mal. *dalam* luidt, dus de Toradjasche vorm van *lam*. Het Nap. en Bad. *kara* schijnt wel een oudere vorm van *ngara*; in het Bar. is *kara* „hard”, Mal. *keras*; *langara* zou dan juist zulk een vorm zijn als de Par. uitdrukking voor „bosch” *lara nggaju* (*lara* en *kaju*) en de Boengkoesche voor „tuin, bebouwd veld” *tonga lere*, eig. „midden in den tuin”.

olu „markt” is id. met Bar. *oju* „knoop”. ook „touw met knopen” dat het aantal nachten aanwijst die nog vóór een bepaalden dag moeten verloopen. Daar nu de marktdag op een bepaalden dag wederkomt, is de benaming voor den tijdaanwijzer op den aangewezen dag toegepast.

oleo „zon”, Petas. Mor. Lalakisch id., Petapa'sch *eleo*, Moena'sch *ogholeo*, Nap. *alo*, Posso'sch-Todjo'sche en Par.-Kail. talen *eo*; dit laatste moet voor *ejo*, *elo*, *alo* staan, zoodat het Nap. den oudsten vorm heeft. De *o* der laatste lettergreep is uit *au* samengetrokken (zie de vormen opgegeven in Kern's Fidjitaal, bladz. 206). De *o* der laatste lettergreep in *oleo* is dus wel niet oorspronkelijk maar toch ouder dan de klank *eo*, die door mouilleering der *l* moet ontstaan zijn, tenzij men aanneme dat *oleo* hetzelfde proces heeft doorgemaakt als de bovengenoemde woorden *pea*, *wea*, *seu*, *rea*, *bea*, *nea*, *tea*, zoodat het dan voor *olalo* moet staan. Nu is er in 't Bar. een wisselwoord voor *eo*, nl. *lano*, 't welk voor *lalo* kan staan; het woord *oleo* heeft, als het daarmee identisch is, een voorslag *o*, vóór *l* zeer gewoon (zie boven). Het ook reeds bovengenoemde *lumoe* „duiken”, stam *leo*, Par. *lojo*, Bar. *lodongi* (verdrinken), van den wortel *lam*, heeft denzelfden weg afgelegd. Alleen blijft dan nog de *l* in 't begin van *lano*. *lalo* te verklaren. Deze kan uit de middelste *l* zijn herhaald of zou het lidwoord *la* kunnen zijn waarmee de Zon, die zeer zeker door de voorouders der huidige Toradja's is vereerd, als persoon werd onderscheiden. Vgl. de godennaam *La-Saeo* in het Barée.

sabale „van af”, bijv. *sabale Petasia* „van den kant van Petasia, is hetzelfde woord als het Bar. *sambali* „aan de andere zijde”. De stam is in 't Bar. *bali* en *wali*; in *iwali* „vijand, tegenstander” en waarschijnlijk ook in *bale* „vriend, kameraad”, aan welke beide begrippen dat van „tweede, andere, vis-à-vis” ten grondslag ligt.

inia „stad, dorp, vestiging” staat misschien voor *ginia* en zou dan de stam *gia* met het infix *-in-* zijn. Van dit *gia* zou dan moeten komen het Bob. *gianan* „huis” en wellicht ook de naam van het eiland *Togian*. Dat *-in-* naast *-an* in synonieme beteekenis kan staan toonen de Bar. woorden *linoro* en *rorou* „geroost vleesch”, beide van den stam *roro* „roosten, schroeien”. En dat voor „dorp” en „huis” ook hetzelfde woord kan dienen, wordt te allen overvloede bewezen door *banua* Bar. „huis”, Nap. „dorp”.

kulisu „pink” vertoont waarschijnlijk omzetting, daar het Bar. *kasili*, Par. *kondjili* wel id. zullen zijn met Mal. *ketjil*. Behalve voor „pink”, wordt dit *kasili* nog gebruikt voor de lagere huispalen aan weerszijden van de hoge palen der middelste rij, waarop de nokbalk rust. Die hoge palen heeten *nono wumbu*, de lage *nono kasili*. 't Is dus waarschijnlijk dat *kulisu* voor *kusilu* of *kasilu* staat.

lakiama, *lakiina*, *lakiana* „oom, tante, neef of nicht”; dat deze woorden van *ama*, *inu*, *ana* „vader, moeder, kind” zijn afgeleid, spreekt in de Toradja'sche maatschappij van zelf. Het Bar. heeft voor „oom” *tama*, een woord dat zijne beteekenis van „vader” nog niet geheel heeft verloren, voor „tante” *pinotina* „als moeder beschouwde”, voor „neef, nicht” *pinoana* „als kind beschouwde”, voorts *papa ba'a*, *ine ba'a* „tweede vader, tweede moeder”. In het dagelijksch leven spreken oom, tante, neef en nicht elkaar steeds met *papa*, *ine*, *ana* aan, de bovengenoemde woorden moeten dus ook wel omschrijvingen van deze begrippen zijn. Vermoedelijk bestaat het voorvoegsel *laki-* uit *ki-*, bijvorm van *ko-*, en *la-*, hetzelfde als het bovengenoemde *da*; dus een andere vorm van het Bar. *da-*, *ra-*, *nda*. Omschrijving geeft grooteren afstand te kennen van het begrip dat niet regelrecht wordt uitgedrukt, vandaar

dat het ook eerbiediger is te zeggen *au kupopapa* „dien ik vader noem”, dan *papaku*; men zegt dit bijv. van zijn oom, stiefvader, schoonvader of van het dorpschoofd; *au kupomania* is minder familiaar dan *maniaku* „mijn schoonvader, -moeder”, vgl. Mal. *jang dipertuan*.

pu'u nto'o, naam van kenners en uitvoerders van de godsdienstige plechtigheden die bij de Barée-sprekers *wurake* heeten. De naam beteekent „woordvoerder, bezitter, man van het woord” en komt dus overeen met het Bataksche *si Baso*.

eme „pis”, in het Bar. „sop, nat”, bijv. groentenat dat men over de rijst giet. Dit moet dus ook het grondwoord zijn van 't Boeg. *teme*, Mak. *tamea*.

lahumoa, bij de To Boengkoe, evenals bij de To Mori, de algemeene naam voor goden en bovennatuurlijke wezens, die in het Bar. *lamoa* heeten. Van deze uitdrukking is de eerste lettergreep *la* het m. l. lidwoord (vgl. Boeg.). De stam *moa* komt als afzonderlijk woord voor in Baria *mboa* „geest, spook”, vanwaar het Barée nog heeft *kemboa* „ongesteld, plotseling onwel geworden”, m. a. w. „door een geest gekweld”. Om die reden kan men in het bestanddeel *humoa* geen stam met *-um-* zien; *hu* is waarschijnlijk een voorslag, waarvan de *h* tusschen de *a* en *u* als versterkte hamza is ontstaan.

raha „huis”, Petas. *rodoha*, Mor. *dodoha*, welke laatste vorm ook in 't Bar. voorkomt, in de bet. „alleen staand huis”, de twee laatste vormen zijn dus geredupliceerd. *Raha* is wel 't zelfde woord als Jav. *dalèm*, Mal. *dalam*, Boengk., Mor., Petas. *laro*.

komali „smidse”, Petas., Mor. id.; dit woord geldt bij de Barée-sprekers als wisselterm voor *kolowo*. De stam van *komali* is waarschijnlijk dezelfde als die van *bombali* „slaan, kloppen, zoodat *komali* voor *kombali* staat en „klopplaats” beteekent.

inahu „groente, toespisj”, *ika* „vleeschspisj”, beide met *i-* gevormd, 't eerste van *nahu* (*monahu*) „koken”, 't tweede van *ka* (*mongká*) „eten”; de vorm *inau* „toespisj” in 't Bar. is op dezelfde wijze afgeleid van *nau* (*monau*), bij de To Poe'oe mBoto in gebruik voor „koken”, Bar. *moapu*.

dahu „hond”, Petas. en Mor. id. heeft een *d* als beginner vóór den gewonen vorm *asu*; het Dajaksch van Maanjan heeft *antahu*, het Galelareesch *kaso*, Moena'sch en Lalaki'sch hebben *odahu*. De beteekenis van dit voorvoegsel is mij nog niet bekend; wellicht is het te vergelijken met *ta-*, dat zoo dikwijls voor dier- en plantnamen staat, zonder dat men zijne kracht kan bepalen (bijv. Bar. *tangkasi* en *nggasi*, Jav. *kantjil*; Bar. *marari* „hertzen”, Amp. *tambarari*); temeer daar *da-* en *la-* met dit *ta-* schijnen af te wisselen, bijv. Bar. *tambue* „ert”, Boengk. *lawue*.

Bonti „varken” moet wel hetzelfde woord zijn als Amp. *wonti*, Bar. *boti*, Boeg. *bati*, Niasch *ba'e*, Bim. *bote*, dat in al deze talen „aap” teteekent. Het eenige wat de zwarte baviaan (*Cynopithecus nigrescens*), de eenige aapsoort van Midden-Celebes, en het varken gemeen hebben, is hunne zwarte kleur. Ik ben niet in staat te beslissen of dit woord oorspr. de beteekenis „zwart” heeft gehad, alleen ken ik een stam *woti*, gebruikt voor het inbranden van figuren in een kalebas of bamboe die als kalkbus of tabaksdoos dient; daar deze figuren dus altijd zwart zijn, zou *rawoti* „zwart gemaakt” kunnen beteekenen. Toch lijkt het mij waarschijnlijker dat *woti* met Jav. *batik*, Mal. *batik* „teekenen”, Boel. *pantik* „schrijven”, enz. samenhangt.

la „stengel, stam”, bijv. *lano pae* „rijststengel”, is ook de naam van de groote rivier *Baho La*, die van uit den

Z.O. kant van 't Meer met een grooten boog in O. richting loopt en in de golf van Tolo valt. Men vergelijkte het gebruik van *batang* in 't Mal. bij riviernamen, zooals *Batung Gadis*, *Batang Hari*, *Batang Toroe*, en 't Bar. *koro* dat syn. is met *wata*, het Mal. *batang*. Behalve deze *La* heeft men nog de *La Moito* „zwarte rivier” en *La Puahu* (voor *abu-abu*, Bar. *buawu*) „grijze rivier”. Dit *la* is ook in 't Bar. bekend geweest, daar het, in den echten Barée-vorm *Ja* voorkomt in den riviernaam *Ja Intu*, de voornaamste zijrivier der *La*. In het Boengk. worden de rivieren gewoonlijk met *Baho* (op de kaarten *Bahoe*) „water” aangeduid, bijv. *Baho Solo*, *Baho Suai*.

Gandu „mais” is zonder twijfel het Mal. *gandum*, ook in die taal een vreemd woord. Blijft de vraag uit welke taal het Boengkoesch 't heeft overgenomen. Het [Makassaarsch kent *gendong* „tarwe”, hoewel het de mais *birale* noemt; het „Maleisch der Molukken” noemt haar *milu*; in het Lalaki'sch (Laiwoeisch op de taalkaart) is dit *gandu* eveneens gebruikelijk. Op 't naburige *Moena* (dat *Woena* heet) noemt men de mais *kahitela*, evenals op Sangir (*kasitela*), wat duidelijk wijst op invoer door de Spanjaarden. Het blijft dus onzeker uit welke taal *gandu* is overgenomen.

taipua „overmorgen”, Petas. en Mor. *te'upua*, Lalak. *teopu'a*, Moena'sch *naifuaho*, Bar. *naipua*. De stam van al die uitdrukkingen is *pua*, dat in 't Barée „vroeger, vóór dezen” beteekent. De *o* en *u* in 't Mor. en Lalak. zijn voorgelagen, *ta-* van 't Boengk. en *te-* van 't Mor. zijn van dezelfde kracht als 't Bar. *te-* in *teradua*, *te'aopo* „een stuk of drie, vier”. *Nai* is dan id. met Bar. *lai*, een bijvorm van *ri*, tenzij het is te ontbinden in *na-* en *i*, het locatief-voorzetsel, zeer gewoon voor tijdaanwijzingen: *i pua* „vroeger” *i raneo* „morgen”, *i ngena*, *i pane* „zoo even”, *i wungka eo* „elken dag”.

le is in het Boengk. de vorm van het Bar. *ri* „te”. Omgekeerd komt dezelfde afwisseling voor in Bar. *le* „alang-alang” en Bat. *rih* (Dl. 35. bl. 317 van dit Tijdschrift), van denzelfden wortel als Mal. *duri*, enz. Het Boengk. noemt dit woestijnkruid *lere*, met herhaling van den wortel.

nahina of *hina* „neen”; het Boengk. heet dus bij de naburige volken de *hina*-taal: *To Bungku mohina*. Dit *na*- komt ook voor bij *uhu* of *nuhu*, 't welk de To Boengkoe voor „geenszins, niet, Mal. *bukan*” gebruiken.

Als een staaltje van de taal volgen hier nog twee Boengkoesche raadsels (Boengk. *singkuru*, wellicht verwant met Tern. *tjigulu*).

1. *Ana inori mani, tinalia le Bungku – Tampula.*
„Een geliefd kind wordt op den rug gedragen –
De haarwong”.
2. *Tulanggadi le wana, teporai leweno – Mata.*
„Gele bamboe's in 't woud, slaan tegen elkaar met
de bladeren – De (wimpers der) oogen,

PETASIA'SCH EN MORI'SCH.

De taal van het landschap *Mori* ligt geografisch tusschen het Boengkoesch en het Barée in. Voor de To Mori is aan de O. grens van hun taalgebied het Boengkoesch de verkeerstaal in den omgang met vreemdelingen, in het W. het Barée. Toch staat het Boengkoe'sch veel dichter bij het Morisch dan het Barée; terwijl tusschen 't Morisch en 't Barée een taalgrens loopt, behooren 't Boengkoesch en Morisch in engeren zin tot één groep. De taal der To Lalaki en To Kia, het Laiwoeisch der taalkaart, behoort evenzoo tot deze groep, waarschijnlijk ook het Boetonsch en Moena'sch. Vergel. de mededeelingen van J. N. Vosmaer, aangehaald in Brandes' „Toelichting”. bl. 6 en 7.

Het Morisch valt in twee dialecten, het Oostelijke dat aan 't Boengkoesch grenst en het Westelijke, welks westgrens de oostgrens van het Bare'e is. Het oostelijke dialect zal hier *Petasia'sch* worden genoemd, het westelijke *Morisch*. Veel verschillen deze twee dialecten van één moedertaal niet; het Petasia'sch nadert iets meer het toch reeds nauw verwante Boengkoesch, het Morisch is, vooral in de eindvocalen, meer verlopen dan het Petasia'sch. Beide staan even ver van het Bare'e af. De Bare'e-sprekers rekenen het Morisch tot de talen die *madja'a* „leelijk” of *modenggo* „krom” zijn, daar zij er zoowat niets van verstaan, terwijl zij bijv. het Ampana'sch, Parigisch of Napoesch al spoedig redelijk goed begrijpen en het daarom *madago* „mooi” of *majoa* „recht” noemen.

Het oostelijk en westelijk Morisch kunnen zeer goed te zamen behandeld worden, waardoor gemakkelijker op de verschillen kan worden gewezen. Voor zoover ik weet, is over het Morisch nog niets geschreven, althans in 1894 kon Dr. Brandes nog niet over eenig gegeven beschikken om het karakter dezer taal eenigszins te bepalen.

Klanken van het Petasia'sch.

Gutturalen.

hamza: *mota'u* „oud”, *wu'ohu* „nieuw”, *mo'olo* „zuur”, *ma'iso* „nauw”, *monto'ori* „knap”.

h: *puhe* „navel”, *hule* „hart”, *hiku* „elleboog”, *poteha* „verwant”, *ihi* „vleesch”, *hori* „rib”.

k: *aka* „oudere broeder, zuster”, verder zie Morisch.

ngk: *sangka* „erfstuk”, verder zie Morisch.

g: *merege* „nat”, *togo* „eiland”, *gansi* „tol”, *opagi* „rog”, *gau* „gewoonte, dagelijksch bedrijf”.

ngg: *langgoe* „boschkat”, *tanggasi* „spookaap”, *kangga* „spin”, *wunggili* „hagedis”, *singgeraha* „huisgenoot”.

ng: *bange* „aap”, *ngeo* „kat”, *enge* „neus”, *nganga* „mondholte”, *ngisi* „tand”, *bolangoa* „hertzwijn”.

Labialen.

w: *uwoi* „water”, *wiwi* „lip, rand”, *we'u* „hals”, *witi* „kuit”, *owula* „maan”, *wuku* „bot, knobbel”.

p: *kape* „lam”, *upali* „ongeeoorloofd”, *api* „vuur”, *poneki* „vleermuis”, *tiporo* „muskiet”.

mp: *ompeo* „mat”, *kompō* „maag”, *sumpi* „blaasroer”, *sumpa* „sluitstuk van een scheede”.

mb: *ambau* „buffel”, *tembi* „op den rug dragen”, *kumbasa* „blaar”, *lambu* „baadje”, *kimbohu* „leguaan”.

b: *biri* „oor”, *tabo* „nap”, *bungku* „rug”, *bansule* „hut”, *bongo* „doof”.

m: *mia* „mensch”, *mate* „dood”, *ama* „vader”, prefixen *me-*, *mo-*, *memeke* „hoesten”.

Supradentalen.

s: *sando* „dokter”, *ase* „kin”, *toniso* „hand”, *sau* „hoed”, *sambi* „venster”.

ns: *ensa* „trap”, *bansule* „hut”, *monsu'u* „op 't hoofd dragen”, *ansa* „zwager”, *lumense* „tooveren”.

t: *ate* „lever”, *towu* „suikerriet”, *tunu* „roosteren”, *ato* „dak”, pref. *te-*, *to-*.

nt: *kanta* „schild”, *antila* „vloer”, *punti* „pisang”, *wuntu* „stomp”, *molonto* „drijven”.

d: *lada* „Spaansche peper”, *otede* „klein”, *dekuli* „vertelling, zang”, *dele* „bobento”.

nd: *ponda* „pandaan”, *rundu* „donder”, *indua* „tweeling”, *ondalo* „diep”, *metindi* „besnijden”.

n: *minama* „pinang”, *-no*, pron. suff. 3^e pers., *manaha* „zandbank”, *manipi* „plat”, *benu kokos*, *inia* „dorp”.

Van de *liquidæ* *l* en *r* zijn de volgende voorbeelden te geven:

l: *oleo* „zon”, *lauro* „rotan”, *obalo* „bamboe”, *langi* „hamel”, *olelu* „aardbeving”.

r: *sumpere* „pompoen”, *oseru* „wol”, *rodoha* „huis”, *moturi* „slapen”, *okuro* „kookpot”.

Klinkers.

a: suffix *-a*, *langi* „hemel”, *lanu* „silar-palm”, *motaha* „rijp”, *pae* „rijst in de halm”, *ambau* „buffel”.

e: *enge* „neus”, *ase* „kin”, *elo* „tong”, *ate* „lever”, *keke* „oksel”, *ine* „moeder”, *rea* „bloed”.

i: *biri* „oor”, *mia* „mensch”, *ngisi* „tand”, *gire* „wenkbrauw”, *witi* „kuit”.

o: *koroi* „lichaam”, *hori* „zijde”, *kompo* „maag”, *hodu* „hik”, *toro* „zitten”.

u: *kuli* „huid”, *wulu* „haar”, *hule* „hart”, *puhe* „navel”, *uo* „borst, uier”.

De *Palatalen* ontbreken; alleen van de *j* heb ik de voorbeelden: *buaja* „krokodil” en *lajara* „gekko”.

Het klankstelsel van het Patasia'sch is dus geheel hetzelfde als dat van het Boengkoesch en dat ook het Morisch in klankstelsel volmaakt overeenkomt met het Boengkoesch, blijkt uit de volgende lijst:

Klankstelsel van het Morisch.

Gutturalen:

hamza: *kula'a* „toespijs”, *mopa'i* „bitter”, *wara'a* „luchtwortel”, *wo'u* „nieuw”, *pi'o* „uauw”.

h: *hule* „hart”, *puhoi* „navel”, *horo* „snoer, streng”, *hiku* „elleboog”, *kowuho* „zweet”.

k: *koroi* „lichaam”, *keke* „oksel”, *kuku* „nagel”, *kuli* „huid”, *kaka* „oudere broeder, zuster”.

ngk: *tangkuedo* „adamsappel”, *tingke* „zingen”, *sumangki* „antwoorden”, *morengko* „zwanger”.

g: *lagiwa* „hert”, *pagi* „rog”, *goga* „zeker kruid”, *togo* „eiland”, *garu* „naald”, *mogege* „nat”.

ngg: *monggâ* „eten”, *singgala* „trom”, *nggapu* „kat”, *langgoe* „boschkat”.

ng: *enge* „neus”, *nganga* „mondholte”, *ngisi* „tand”, *langi* „hemel”, *pentangoa* „venster”.

Labialen.

w: *uwoi* „water”, *wuroko* „keel”, *we'u* „hals”, *wete* „kuit”, *wula* „maan”.

p: *pusu* „steenpuist”, *upeli* „verboden”, *apui* „vuur”, *opeo* „mat”, *upeu* „gal”.

mp: *dampila* „milt”, *kompo* „maag”, *merampu* „trouwen”, *sumpi* „blaasroer”.

b: *biri* „oor”, *tubo* „nap”, *bungku* „rug” *bongo* „doof”, *bansule* „hut”.

mb: *kombisi* „wang”, *tombe* „zekere vrucht”, *meambo* „goed”, *ambau* „buffel”.

m: *mia* „mensh”, *mata* „oog”, *uma* „vader”, *omo* „slikken”, prefix *mo-*, *me-*.

Supradentalen.

ns: *ansa* „zwager”, *mansu'u* „op 't hoofd dragen”, *wanse* „spoor” (van een haan), *monsunu ensea* „kalk branden”, *inse* „trap”, *monsa'a* „slecht”.

s: *ase* „kin”, *toniso* „vinger”, *onisu* „geest, spook”, *tisa* „stijl, paal”, *soe* „wieg”.

t: *ate* „lever”, *turi* „slapen”, *toto* „ruimte onder 't huis”, *ato* „dak”, *twu* „suikerriet”.

nt: *pontao* „bruidschat”, *kanta* „schild”, *linta* „bloed-zuiger”, *mintâ* „slank”, *tontoru* „dauw”.

d: *dekuli* „verhaal”, *kudî* „booze geest”, *dodoha* „huis”, *dou* „eekhoorn”.

nd: *pindu* „snuif”, *andi* „jongere broeder, zuster”, *tunda* „zitten”, *indu* „knikken”, *mowanda* „licht, helder”.

n: *onui* „spog”, *ine* „moeder”, *ana* „kind”, *nahu* „koken”, *rini* „wand”, *ponai* „zwaard”.

Liquidae,

l: *ulu* „hoofd”, *langira* „gehemelte”, *olutu* „knie”, *wulu* „haar”, *oleo* „zon”.

r: *woro* „snot”, *ra'i* „voorhoofd”, *kire* „wenkbrauw”, *rea* „bloed”, *hori* „zijde. kant, rib”, *mewaha* „baden”.

Klinkers.

a: nganga „binnenmond”, *mata* „oog”, *ana* „kind”.
e: enge „neus”, *ase* „kin”, *wete* „kuit”, *keke* „oksel”.
i: biri „oor”, *mia* „mensch”, *ngisi* „tand”, *kire* „wenkbrauw”.
o: koroi „lichaam”, *kompo* „maag”, *sopo* „verslikken”,
hori „rib”.
u: kuli „huid”, *wulu* „haar”, *hule* „hart”, *puhoi* „navel”,
uo „borst”.

Van *j* geen ander voorbeeld dan *buaja* „krokodil”. Ook *dujungi* „zeekoe” is mij genoemd, maar de To Mori kennen dit dier alleen uit de verhalen van handelaars, die hun zeekoeien-tranen verkoopen als minnetoover. Het woord zal dus wel overgenomen zijn.

Eenige Klankverschijnselen.

De uitspraak der klanken is dezelfde als in 't Boeng-koesch. Het eenige belangrijke punt van verschil in uitspraak met het Barée is dus de afwezigheid van palatale klanken.

Dikwijls heeft het Morisch eene *media*, waar het Petasia'sch een *tenuis* heeft. Uit de equivalenten in de verwante talen blijkt dat het Morisch in die gevallen de oorspronkelijke tenuis heeft gemedialiseerd. Vooral geschiedt dit met de genasaleerde klanken, zooals ook 't geval is in de Parigisch-Kailische talen, voor zoover zij tot de dialecten van 't benedenland hooren en in het Lalaki'sch (Laiwoei'sch).

Morisch.	Petasia'sch.	
<i>monggâ</i>	<i>mongkâ</i>	„eten”.
<i>monggoloro</i>	<i>mongkoloro</i>	„touwdraaien”.
<i>mondasu</i>	<i>montaso</i>	„scherp”.
<i>mongguni</i>	(van <i>kuni</i>)	„geel”.
<i>singgala</i>	<i>singkala</i>	„trom”.
<i>pinggo</i>	<i>pingko</i>	„reeds”.

<i>ungga</i>	Bar. <i>ungka</i>	„elk”.
<i>henunggu</i>	„ <i>anuku</i>	„van mij”.
<i>menggoruo</i>	stam <i>koruo</i>	„tweemaal”.
<i>henundo</i>	Petas. <i>anuto</i>	„het onze”.

Een voorbeeld van het omgekeerde is Petas. *gire*, Mor. *kire* „wenkbrauw”.

Een oorspronkelijke *t* is in het Morisch soms *s* geworden, waar zij in 't Petasia'sch is bewaard gebleven, bijv.:

Mor. <i>kusu</i>	Petas. <i>kutu</i>	„hoofdluis”.
„ <i>wasu</i>	„ <i>watu</i>	„steen”.
„ <i>mosu'i</i>	„ <i>motu'i</i>	„droog”.
„ <i>opisu</i>	„ <i>opitu</i>	„zeven”.
„ <i>onisu</i>	„ <i>onitu</i>	„geest”.

Dezelfde afwisseling met vormen in de verwante talen, waar het Petasia'sch geen equivalent levert, zooals:

Mor. <i>susu'u</i>	„waar, echt”,	Bar. <i>tu'u</i> .
„ <i>sunu</i>	„roosten bij 't vuur”,	„ <i>tunu</i> .
„ <i>suo</i>	„oud”,	„ <i>tu'a</i> .
„ <i>suko</i>	„ruilen”,	Mal. <i>tukar</i> .

In al deze voorbeelden wordt de *s* met *u* uitgesproken, toch wordt volstrekt niet *tu* geregeld tot *su*, daar het Morisch in een aantal voorbeelden *t* vóór *u* behoudt, bijv.: *tuwu* „leven”, *tumpa* „kikvorsch”, *etu* „houderd”.

Ook *ti* wordt wel tot *si*, bijv. Mor. *punsi*, Petas. *punte* „pisang”, en *te* tot *se*, bijv. Mor. *tensea*, Petas. *ensea*, Bar. *tentea*, een wisselwoord voor *teula*, het gewone woord voor „kalk”; *tentea* is met *-a* gevormd van *tente* „tikken”, en beteekent dus waar tegen getikt wordt”. De kalkbus een uitgeholde kalebas-vrucht, van den vorm eener kleine flesch, wordt nl. met denzelfden naam als de kalk genoemd, bij het uitschudden van kalk in de handpalm, wanneer men sirih pruimt, wordt steeds tegen dien kalkkoker getikt.

Daartegenover staan weder voorbeelden van *ti*, als *lanti* „vlot”, Mor. en Par. en *te*, als *mopute* „wit”, id.

In 't Morisch zoowel als in 't Petasia'sch is de *s* voor een groot deel *h* geworden, een verschijnsel dat ook reeds van het Boengkoesch is medegedeeld. Wel heeft het Petas. soms *s* waar 't Mor. *h* heeft, bijv. Mor. *kowuho*, Petas. *ko'iso* „zweet”, Mor. *hawu*, Petas. *sawu* „sarong”, terwijl het omgekeerde 't geval is bij Mor. *nonsu*, Petas. *nohu* „rijstblok”, maar in 't algemeen heerscht dit verschijnsel in beide dialecten gelijkelijk. Voorbeelden zijn:

Morisch.

Petasia'sch.

<i>hiku</i>	„elleboog”,	<i>hiku</i> .	Bar. <i>siku</i> .
<i>tahi</i>	„zee”,	<i>otahi</i>	„ <i>tasi</i> .
<i>dahu</i>	„hond”,	<i>dahu</i>	„ <i>asu</i> .
<i>kimbohu</i>	„leguaan”,	<i>kimbohu</i>	„ <i>kimbosu</i> .
<i>ohio</i>	„zout”,	<i>ohia</i>	Mak. <i>sia</i> .
<i>motaha</i>	„rijp”,	<i>motaha</i>	Bar. <i>matasa</i> .
<i>ihi</i>	„vleesch”,	<i>ihi</i>	Par. <i>isi</i> .
<i>liofo</i>	„neet”,	<i>le'uha</i>	Bar. <i>liosof</i> .
<i>puhoi</i>	„navel”,	<i>puhe</i> ,	„ <i>puse</i> .
<i>hule</i>	„hart”,	<i>hule</i> ,	„ <i>sule</i> .
<i>hori</i>	„zijde, rib”,	<i>hori</i> ,	„ <i>sori</i> .
<i>hodu</i>	„hik”,	<i>hodu</i> ,	„ <i>sodu</i> .
<i>hapu</i>	„ontkennen”	<i>hapu</i> ,	„ <i>sapu</i> .

Evenzoo is aan de beide Morische dialecten onderling en mede aan het Boengkoesch gemeen de klankwet die den moederklank der Bar. *dj* als *s* heeft doen klinken. Welke klank dit geweest is, valt niet gemakkelijk uit te maken. Het meest voor de hand ligt het om aan te nemen dat een gemouilleerde *d*, in het Bar. tot geheele palataliseering gekomen en *dj* geworden, in het Boengkoesch is vereenvoudigd tot *s*. In eene bespreking der palatale klanken van 't Barée heb ik de Bar. *dj*, uit *j*, ouder nog *l* laten ontstaan (1); ik had toen van de Morische

(1) Bijdragen Kon. Inst., 1899, blz. 682.

dialecten en het Boengkoesch nog geen kennis opgedaan, anders had de splitsing van den moederklank (en de variaties) daar behooren vermeld te worden, daar *j* en *l* (beter een soort *dl*) jonger moeten zijn dan de klank waaruit de Boengkoesch-Morische *s* is voortgekomen.

Hier volgen voorbeelden van de *s* in 't Morisch en Petasia'sch, die in 't Bar. door *dj* wordt vertegenwoordigd.

Mor.	Petas.	<i>tisa</i>	„paal, stijl”,	Bar.	<i>tindja</i> .	
“	“	<i>sole</i>	„mais”,	“	<i>djole</i> .	
“	“	<i>sala</i>	„weg”,	“	<i>djaja</i> .	
“	<i>use</i> ,	Petas.	<i>usa</i>	„regen”,	“	<i>udja</i> .
“	<i>masa'a</i>	“	<i>masa'o</i>	„slecht”,	“	<i>madja'a</i> .
		“	<i>ngusu</i>	„snuit”,	“	<i>ngudju</i> .
		“	<i>kesu</i>	„coire”,	“	<i>kedju</i> .

Mor. Petas. *toniso* „vinger”, Bar. *tanudju* „wijsvinger”.

In de behandeling van den klank der *le v. d.* Tuuksche wet staat het Morisch zoowel als het Petasia'sch geheel gelijk met het Boengkoesch, zoodat de woorden die voorbeelden van deze wet geven, in het Morisch en Petasia'sch meestal geheel gelijk zijn in vorm aan dezelfde woorden in het Boengkoesch. Zoo o. a. Mor. en Pet. *rea* „bloed”, *ia* „pees, vezel, ader”, *tea* „hard”, *etu* „honderd”, *siu* „hoek”; Mor. *pagi*, Petas. *opagi* „rog”, Mor. *wei*, Petas. *woi* „geven”, Petas. *riwu* „tienduizend”.

Nog andere voorbeelden, die niet bij het Boengkoesch zijn genoemd of een anderen vorm hebben, zijn: Mor. Petas. *turi* „slapen”, *ronge* „hooren”, *sului* „ei”, *seno* „nest”, Mor. *wo'u*, Petas. *wu'ohu* „nieuw”, Petas. *seu* „naald”, *owea* „schouder”, Mor. *maparo* „heesch”, *medulu* „gezamenlijk doen of hebben”, *robu* „jonge bamboe-spruit”, *morusu* „mager”.

Eenige van deze woorden verdienen nader te worden besproken. Zoo bijv. *turi*, een gewoon woord in deze

taalgroep: Boengk., Petas., Mor. id. Bar. heeft *moturu* „liggen, gaan liggen”, Par., Kail. talen *туру* (met versch. voorvoegsels), evenals Maleg. en Jav. Het O.-Jav. *turû* en vooral de vormen in de Filippijnsche talen: Bik. *torog* Tag. Bis. *tulug*, Ibn. *turug* geven oudere vormen te zien; ongetwijfeld staan *туру* en *turi* tot elkaar als *apu* (Poss.-Todj, en Par.-Kail. talen) tot *api* (Mal. Bat. Boeg.), beide uit *apui* (O.-Jav., Tag., Mad., Lamp., Daj.) „vuur”, en *wawu* (Poss.-Todj. en Par.-Kail. talen) tot *wawi*, *bawi*, *babi* (Minah. talen, Mak., Boeg., Sang., Mal., Jav., Bat.), beide uit *wawui* (Form., Filipp., Solog.-eil.) Dat de oorspronkelijke sluiters *i* (*j*) is geworden, zien wij bij dezen klank geregeld in het Lampongsch. Ook het Morisch levert eenige voorbeelden, nl. *sului* „ei”, Petas. id., dat voor *tului* staat (zie boven) en verder voor *tulug*, vgl. Sang. *têluhê*, Mal. *têlor*. Verder *ukui* „staart”, Petas. *iki*, vlg. Form. Tag. Bis. *ikog*, Bat. *ihur*, Mal. *ekor*; *penei* „vleugel”, vgl. Sang. *pa'edê*, Minah. *palar*, *palal*, Bis. Ibn. *palad*, Tag. *palar*, Petas., evenals Bar. *pani*, de Morische vorm staat dus voor *panai*, *palai*. Ook de *i* van *uwoi* „water”, Petas. id. en *puhoi* „navel”, (Petas. *puhe*) voor *pusai*, vgl. Jav. Boel. *pusêr*, Tag. *posor*, zijn verlopen eindsluiters. Voor *uwoi* vergelijkte men Bar. *ue*, Pal. *uwe*, Nap. *owai* en den vorm *uaieke* (*vayequê*, in een Woordenlijst van 't Tiroerai, een Mangindano's dialect, opgesteld door Dr. A. B. Meyer, Tijdschr. Bat. Gen. deel XX, 1873, blz. 443), die een vorm als *uaik* of *uair* (vgl. Mal. *air*, naar Dr. Fokker's uitspraak, Mal. Phonet. blz. 14), of liever *uwaik*, *uwair*, als grondvorm te onderstellen geven. O. Jav. *air* en *uwai* zijn dus zeker verwant en staan tot elkaar als Talausch *ua'e* (voor *uake*) tot Sang. *ake* (Ternat. id.), den sluiters daargelaten.

ronge „hooren” is id. met Bar. enz. *donge*; ook hier kan de *e* door invloed van den weggevallen eindsluiter zijn ontstaan. Vgl. Tag. *dingig*, Sang. *dingihè*, Mal. *dengar*.

seno „nest” ziet er uit alsof het 't pron. suff. 3e pers. -*no* heeft achtergevoegd. De stam zou dus *se* zijn. Het Bar. heeft den vorm dien men in 't Morisch verwachten zou naast het Mal. *sarang*, Bis. *salag*, Sang *sa'ehè*, Boel. *salah*, nl. *sea*. Deze vorm, met -*no*, *seano*, zou dan in 't Mor. en Petas. *seno* moeten geworden zijn, zooals bijv. in 't O. Jav. *serne* voor *serane* (Kaw. Bal. Holl. Wdb. blz. 8*). Zonder deze onderstelling is de *e* moeilijk te verklaren; de *n* kan voor *l* staan (zie beneden), maar zelfs het *l* worden van den oorspr. klinker is onregelmatig, al heeft het in de equivalenten der andere talen ook hier en daar plaats gehad. Hoe dit zij, in het bestanddeel *no* wordt thans niet het suff. -*no* gevoeld, want men zegt: *senono* „zijn nest”.

Wo'u staat gelijk met *wo'u* „nieuw”, Petas. *wu'ohu*, Lalak. *wo'ohu* moeten uit splitsing van een langen *a*- of *o*-klank zijn ontstaan, daar de *h* hier den typischen medeklinker vertegenwoordigt.

Petas. *owea* en *seu* heeft ook het Boengkoesch: voor „naald” gebruikt Morisch *garu*, wat een overgenomen woord moet zijn, zonder twijfel Mal. *djarum*; de *dj* van vreemde woorden spreken de Toradja's dikwijls als *g* na. In het Bar. onderscheidt men *djaru* „Europeesche fabrieksnaald” en *idjau*, de nationale naald zonder oog.

De Morische woorden *maparo* „heesch”, *robu* „bamboespruit”, *morusu* „mager”, vertoonen *r*; *medulu* heeft *l* op de plaats van den typischen klank (Bis. *hogop*, Bat. *urup*, Mal. *djurut*).

Eenige voorbeelden van den ook in 't Barée vrij zeldzamen overgang van *l* in *n* zijn:

Petas. *olelu*, Mor. *lelu*, Nap. Koel. Sig. *linu* „aardbeving”.

Petas. *nohu*, Mor. *nonsu*, Mal. *lêsung*, Bat. *losung* „rijstblok”.

Petas. *monangui*, Mor. *monangoi*, Jav. *langi*, Tag. Bis. *langoi* „zwemmen”.

Petas. *pani*, Mor. *penei* „vleugel”, Min. *palar*, Sang. *paledè* „handpalm”.

Wat de klinkers betreft, kan men zeggen dat in het Morisch en Petasia'sch, gelijk in de Toradja'sche talen in 't algemeen, *a*, *i* en *u* oorspronkelijk zijn, *e* en *o* doorgaans afgeleid.

De *e* is voor een deel uit *i* ontstaan, bijv. Morisch: *enge* „neus”, Mal. *ingus. elo* „tong” Mal. *lidah*, Bar. *djila; keke* „oksel”, Bar. *kariki; wete* „kuit”, Bar. *witi; ense* „trap”, Petas. *insa*, Mal. *indjak; lelu* „aardbeving”, Sang. *linuhè*, Bal. *linuh*. Petasia'sch: *enge, elo, keke, olelu*, zie boven.

Vervolgens is de *e* voor een deel uit *ai* ontstaan, zooals Mor. Petas. *ate* „lever”, *mate* „dood”, uit ouder *atai, matai*, en de voorbeelden *rea, tea*, enz., reeds bij de le v. d. Tuuksche wet genoemd.

In het Morisch is *a* als eindklank dikwijls *e* geworden, bijv. *use* „regen”, Petas. *usa; saire* „wiedschoffel”, Petas. *saira; wute* „grond”, Petas. *wita; wue* „vrucht”, Petas. *wua; henu* „iets, dinges”, Petas. *anu; pihe* „eenmaal”, Bar. *pisa; wure* „schuim”, Bar. *wura*.

Ook als niet-eindklank, bijv. *penei* „vleugel”, Petas. *pani; uweli* „vijand”, Petas. *iwali; upeli* „verboden”, Petas. *upali*. Hier heeft de *i* der volgende lettergreep den overgang bewerkt.

In het Petas. is deze klankwijziging, zooals men ziet, niet zoo gewoon; toch gaat ook hier een oorspronkelijke *a* wel in *e* over, bijv. *beine* in *ana beine* „maagd”, Boeg.

bai, Sang. *bawine*; *wure* „schuim”, Bar. *wura*; *tangkuedo* „adamsappel”, Bar. *tangkuaço*.

De *o* is veelal uit *a* ontstaan, vooral als eindklank, evenals in 't Bar., bijv. Mor. *kuro* „kookpot”, Bar. *kura*; *ohio* „zout”, Petas. *ohia*; *meambo* „goed”, Bar. *meawa*; *monguro*, Petas. *mongura*; *popio* „hoeveel”, Jav. *pira*; *aso* „één”, Petas. *asa*; *ruo* „twee, Petas. *orua*.

In 't Petas. hetzelfde geval, maar minder algemeen: *poko-*, prefix, Bar. *paka-*; *ko-*, prefix, Bar. *ka-*; *wotutu* „gordijn”, Bar. *watutu*; *rodoha* „huis”, Boengk. *raha*; *onitu* „geest”, Bar. *anitu*; suffix *-no* uit *-na*; *lembo* „vlakke”, Bar. *lamba*; suffix *-ndo*, Bar. *-ta*.

Gewoonlijk vertoonen Mor. en Petas. *o* waar andere Indon. talen *è* hebben, bijv. Mor. Petas. *otolu* „drie”, Mor. *ompa*, *ono*, Petas. *opâ*, *onô* „vier, zes”; Mor. Petas. *towu* „suikerriet”, *oli* „prijs, waarde” (Boeg. *êli*), *oti* „eb, laag water”, (Boeg. *êti*); Mor. *kono*, Pet. *kona* „raak”; Petas. *wongi* „nacht”, *sodo* „mier” (Boel. *sèrêm*); Mor. *omo* „slikken” (Boeg. *ème*), *nonge* „hooren”.

o wisselt in 't Mor. af met *u* in 't Petas, o.a. in *hulo* „fakkel, hars”, Petas. *hulu*; *liohe* „neet”, Petas. *leuha*; *monangoi* „zwemmen”, Petas. *monangui*.

u wisselt in 't Mor. soms met *i* in 't Petas. waarbij veelal het Mor. den ouderen vorm te zien geeft, bijv. *apui* „vuur” Petas. *api* (uit *apii*); *ukui* „staart”, Petas. *iki*; *use* „stampen”, Petas. *isa* (dubbelvormen, vgl. Bar. *rudjo* „stampen” en *riso* „vast ineens gedrukt, gestampt”), *wute* „grond, aarde”, Petas. *wita* (Lalak *owuta*, doch Moena'sch *owite*); *uweli* „vijand”, Petas. *iwali*, zonder twijfel de oudere vorm, vgl. Mal. *balik*, Bar. *bali*.

oi in *uwoi* en *pusoi* is reeds boven besproken. Minder verklaarbaar is de *oi* in Mor. Petas. *koroi* „lichaam” en Petas. *roroi* „dadap” (*Erythrina Indica*). Dit laatste

woord, door geheel Indonesie bekend, heeft steeds *p* of *b* tot sluiters in niet vocalische talen; het Bar. heeft *roda*, een geheel regelmatige vorm. Waar dus de klank *oi* vandaan komt is niet duidelijk; de oorspronkelijke sluiters *p* of *b* kan *w* en ten slotte *j* geworden zijn. Van *koro* ken ik geen vormen met sluiters. De Posso'sch-Todjo'sche talen hebben *koro*, Paloesch *karo*. In *lalo* „vlieg”, Mor. *lale* is de *i* uit een oorspronkelijke sluiters (*laler*. Jav. *lalar*, Mal. *lalitrā*, Maleg.)

Uitgevallen zijn voornamelijk *j*, *w* en *r*, behalve nog de v. d. Tuuksche klank, zoowel in het Petasia'sch als in het Morisch. Soms is samentrekking daarop gevolgd. Voorbeelden: Morisch: *we'e* „schaamgordel”, Bar. *wewe* „omwikkelen”.

- " *wulā* „goud”, Par. *bulawa*.
- " *saire* „wiedschoffel”, Bar. *salira*.
- " *tegō* „boeren laten”, Bar. *megoro*.
- " *le'e* „alang-alang”, Boengk. *lere*.
- " *goali* „ligplaats”, Bar. *gojali* „vrijer, vrijster”.
- " *kau* „halm, steel, boom”, Par. *kaju*.
- " *owū* „hoofdhaar”, Bar. *wuju*.
- " *momā* „gapen”, Par. *nemoja*.
- " *penao* „adem”, Bar. *menawa* „bedenken”.

Petasia'sch: *teuwu* „uitgestort”, Bar. *tebubu*.

- " *nā* „adem”, Bar. *nawa*.
- " *sā* „slang”, Par. *sawa*.
- " *one* „zand”, Bar. *bone*.
- " *mososa'oi* „overspelen”, Mor. *mososabo*, vgl. Bar. *sabo* „leenen, iets van een ander gebruiken”.
- " *sumō* „ondergaan (zon)”, Bar. *sojo*.
- " *sau* „hoed”, Bar. *toru*.
- " *pau* „zonnesherm”, Mal. *pajung*.
- " *ede* „kort, laag”, Bar. *rede*.
- " *taipa* „mangga”, Bar. *taripa*.
- " *owū*, *wulā*, *menā*, *momā*, zie boven. 19*

Voorslag. Van denzelfden aard als in 't Boengkoesch, een enkële maal met nasaleering. Voorbeelden:

Morisch: *olutu* „knie”, Mal. *lulut*; *upeli* „verboden”, Bar. *pali*; *owiro* „glagah, saccharum spontaneum”, Bar. *wiro*; *ondalo* „diep”, Mal. *dalam*; *orambi* „nabij”, Lalak. *merambi*; *olai* „veraf”, Bar. *law* en bij de telwoorden *otolu* 3. *olimo* 5, *opisu* 7, *osio* 9.

Petasia'sch: *odui* „lepel”, Bar. *dju'i*; *okola* „schep-lepel”, Bar. der To Rano *kola*; *opagi* „rog”, Par. *pagi*; *owaru* „Hibiscus tiliaceus”, Jav. *waru*; *obalo* „bamboe”, Bobongk. *bal*; *owula* „maan”, Par. *wula*; *otahi* „zee”, Nap *tahi*.

Woordherhaling en Reduplicatie zijn van geheel denzelfden aard als in 't Boengkoesch. De voorbeelden zijn talrijk, maar leveren niets bizonders op.

Morisch: *meana-ana* „bevallen, kinderen krijgen of hebben”, *kode-kodei* „klein, heel klein”, *wewe-wewe* „dom”, Bar. *bebe*; *ungga-ungga* „elk, ieder”. Bij substantieven: *geso-geso* „viool”, *kedo-kedo* „huig”, *lindu-lindu* „pols”, *bela-bela* „kapel”, *ule-ule* „rups”.

sonsodu „hik”, *susu'u* „echt, waar”, *mososabo* „over-spelen”, zie boven; *mosasalongka* „met de *salangka* (hand-fuik) visschen”.

Petasia'sch: *umbu-umbu* „krul of lok haar op het voorhoofd”, (*umbu* Bar. „wippen”), *lumba-lumba* „bruin-visch”, (Bar. *lombudi*, vgl. *jombu* „diepte”. de naam beteekent dus „duiker”); *komo-mo* „glimlachen”, *moia-ia* „zwijgen”, *lea-lea* „strandvloo” (*lea* Bar. „boom-mier”); *eo-eo* „schaduw”, *owu-owu* „dolk” (*owu* „ijzer, mes”), *doko-doko* „huig”.

mengingisi „lachen, (tanden laten zien)”. *mosinsingara* „op den rug liggen” (Bar. *metingara* „naar de hoogte kijken”), *mokokoseo* „koud”, *mokokoleo* „warm”.

Genitief-verhouding.

De Boengkoesche wijze om deze uit te drukken, door het regeerende woord van 't pron. suff. 3e pers. te voorzien, is in het Petasia'sch wel meer gewoon dan in het Morisch, maar in beide dialecten toch niet de gebruikelijke manier. De genitief wordt doorgaans uitgedrukt als in 't Barée: door samenstelling, met of zonder nasalen tusschenklank. Een bepaald tusschenzetsel *nu* of *anu* heb ik niet aangetroffen. Dit zou zich, nevens *-no* trouwens niet kunnen handhaven. Voorbeelden:

Morisch: *ngisi dahu* „honds-(snij-)tanden”, *wuku ase* „kinnebak”, *tabo ulu* „hoofdschedel”, *horo kompo* „navelstreng”. *aho apui* „rook van 't vuur”, *taku puri* „achterste”, *taku osole* „maiskolf”.

kuli mpindu „lippen”, *sampa nggae* „span der hand”, *pale ngkare* „teenen van den voet”, *andi ngkinâ* „klaplooper” (i; broeder om de spijs”), *bou ntahi* „zeevisch”, *wurake mpu'u* „hoofdfungeerder bij plechtigheden”.

uluno mia „mensenhoofd”, *inero nggae* „duim”, *anano nggae* „pink”. In de twee laatste voorbeelden is de constructie met *-no* nog eens toegepast, waar reeds een nasaal tusschenzetsel aanwezig was, want „hand” is *kae* en *nggae* staat voor *ngkae*.

Petasia'sch: *wumbu ulu* „kruin van 't hoofd”, *uwoi mata* „tranen”, *wulu ase* „baard”, *tompo aha* „schouder”, *koe uo* „borsttepel”, *wua mpae* „rijstaar”.

anano ambau „buffeljong”, *bangano benu* „kokosvrucht-vleesch”, *kaeno wita* „landtong, landarin”, *lanano benu* „kokosolie”.

Voorvoegsels.

In het Morisch worden de voorvoegsels wel niet zoo uitsluitend als in 't Barée tot vorming van werkwoorden gebruikt, maar de invoegsels nemen toch niet zulk een

groot deel van de functie der voorvoegsels waar als in het Boengkoesch. De beide Morische dialecten staan hierin tusschen 't Barée en 't Boengkoesch, al toonen zij ook wederom op dit punt dichter bij het Boengkoesch dan bij de Posso'sch-Todjo'sche talen te staan.

Morisch. Voorbeelden staan mij ten dienste van de voorvoegsels: *mo-*, *po-*, *me-*, *pe-*, *ma-*, *ka-*, *nggo-*, *to-*, *te-*; *poko-*.

Mo-, met zijn nominalen vorm *po-*, is blijkbaar het meest gewone voorvoegsel in 't Morisch. Hetzelfde als van 't Boengkoesche *mo-* valt er van te zeggen. De voorbeelden zullen doen zien dat zijne kracht is uit te drukken het hebben, verrichten, hanteeren, zijn met, gebruiken van hebben 't grondwoord aanduidt.

moirouwai „trouwen, eene vrouw (*irowai*) nemen, hebben”, *motuama* „trouwen, een man (*tuama*) nemen, hebben”, *mongga* „eten” (*ka*), *moinu* „drinken”, *moturi* „slapen”, *moipi* „droomen”, *monsoe* „zwaaien, slingeren”, *monangoi* „zwemmen”, *montulu* „spreken”, *mototao* „lachen”, *momâ* „gapen”, *motingke* „zingen”, *momporusi* „geneeskundig behandelen”, *mouse* „rijst stampen”, *moholei* „braden”, *monahu* „koken”, *montanggo* „binden”, *mongkira* „bedriegen”, *momoni* „vragen”, *mongkeke* „graven”.

De functie van het Bar. *ma-*, om kwalificeerende werkwoorden (adjectieven) te vormen, wordt in het Morisch ook door *mo-* waargenomen, bijv.:

mosu'i „droog”, *mogege* „nat”, *moroso* „krachtig”, *molue* „breed”, *molusa* „week”, *mondasu* „scherp”, *motea* „hard”, *molie* „leeg”, *monguro* „jong”, *moloro* „vast”, *moito* „zwart”, *mongguni* „geel”, *modolo* „rood”, *mopa'i* „bitter”, *moolo* „zuur”, *mopute* „wit”, *momoli* „recht”, *mowaka* „gewond”, *monea* „stom”, *mobongo* „doof”, *morawu* „blind”.

po-, de nominale vorm, dient vooreerst als Imperatief, bijv. *pongga* „eet!”, verder om den dader en het werktuig aan te duiden, bijv. *pouse* „stamper”, *ponsalembu* „drager, draagzak, buidel”, *poipi* „droom”.

mo- is ook zeer gewoon vóór andere prefixen, als *mo-mpoaha* „op den schouder dragen”, *mompokoupo* „ten einde brengen”, *mokowoto* „honger hebben”.

me- is evenzeer gewoon als *mo-* en is in functie niet zeer van *mo-* onderscheiden, zooals uit de volgende voorbeelden kan blijken:

metade „staan”, *metunda* „zitten”, *metembi* „op den rug dragen”, *meie* „schreien”, *meunui* „spuwen”, *mewa'u* „niezen”, *memeke* „hoesten”, *meindu* „knikken”, *metuna* „den zang” *petuna* „zingen”, *mewaha* „baden”, *merampu* „huwen”, *meana-ana* „baren”, *mepana* „schieten”, *medempe* „plat”, *meambo* „goed”.

peandi „verwante”, *penao* „adem”, *petendelako onisuno* „werp zijn levensgeest terug” (uitroep als iemand niest), *pentangoa* „venster”.

Van *ma-* met zijn nominalen vorm *ka-* heb ik maar weinig voorbeelden: *mansu'u* „op 't hoofd dragen”, *maro-ro* „zwijgen”, *mahaki* „ziek”, *madue* „doerian”, *maparo* „schor, heesch”, *masa'a* „slecht”, *kamo-mo* „glimlachend”.

Van *nggo-* heb ik slechts twee voorbeelden: *nggomeambo* vertaling van Bar. *pakadaga* „maak goed, doe goed, pas op!” en *nggomensoli*, Bar. *pakaliga* „maak voort, maak haast”. Dit *nggo-* kan niet anders dan een genasaleerde vorm van *ka-*, *ko-* zijn, maar dat het zoo vóór vormen met *me-* staat, zal wel aan taalverloop te wijten zijn. In 't Barée, vooral onder de To Pebato, behandelt men de stammen die een voorvoegsel met *m* hebben, dikwijls als grondwoorden. Iemand zal bijv. vertellen dat een „vriend” hem een hakmes en een stuk bamboe in zijn been heeft

getooverd en besluit dan met: *setu pai nakamewoke timpuku* „dat is het waarom mijn kuit is opgezwollen”; of men geeft iemand den raad de vliegen van zijne wonden te jagen, *metopa jale pai nakakeule raneo bakata* „de vliegen gaan er op zitten en daardoor komen er maden in iemands wonden”; *meambo* „goed”, Bar. *meawa*, heeft tot stam *ambo* en van *mensoli*, Par. *nadjoli*, is *soli* de stam.

to- en *te-*, een enkele maal ook *ta-*, zijn niet verschillend van het Boengkoesche *te-* enz. Voorbeelden:

tepeha „gebroken”, *telongku* „krom”, *teposua* „gescheiden”, *tetoro* „hersteld”, *te'epu* „winden laten”, *teta'i* „poepen”, *teme (teeme)* „pissen”, *topepate* „gedood”, *tolumeko* „vertrokken”, *topedulungo* „gemeenschappelijk verricht”.

poko- is het Bar. *paka-*, de causatieve vorm naast *ma-* en *ka-*. Voorbeelden: *pokolue* „doe langzaam”, *pokosu'i* „maak droog”, *pokoupo* „maak af, breng ten einde”. Met *mo-* wordt het *mompoko*, Bar. *mompaka*.

Van andere voorvoegsels heb ik geen voorbeelden, hoewel het zeker is dat er nog eenige zijn.

Petasia'sch. De voorvoegsels zijn dezelfde, alleen heb ik, door de betere gelegenheid tot taalonderzoek, een paar voorvoegsels meer gehoord dan bij de bovenlandsche To Mori.

Mo-, *po-*; *me-*, *pe-*; *ma-*; *ko-*; *ta-*, *to-*, *te-*; *poko-*; *ba-*; *si-*, *i-*.

Voorbeelden van *mo-*, *po-*:

mo'isa „rijst stampen”, *mo'uo* „zuigen”, *mohodu* „likken”, *mongkâ* „eten”, *moinu* „drinken”, *moturi* „slapen”, *mo'ipi* „droomen”, *monangui* „zwemmen”, *monsabangi* „schreien”, *modekuli* „een zekeren zang voordragen”, *moindu* „knikken”, *mo'ala* „halen”, *mompuri api* „vuur aanwakkeren”, *mobose* „roeien”, *mongkoloro* „touw draaien”, *mosumpi* „met het blaasroer schieten”, *montuehi* „hout kappen”, *modaha*

„hout kloven en hakken”, *mobonde* „wieden”, *mompaho* „pootgaten steken”, *mosongko* „tuinbranden”, *molangu* „dronken”, *mobela* „gewond”, *mongilu* „rheumatisch”, *mokalu* „gevoelloos”, *mobongo* „doof”, *molido* „scheel”, vóór een ander prefix: *mompeuwoi* „braden”, *mompandondo* „bekloppen, kloppen op”, *poturia* „slaapplaats”, *ponai* „houwer, zwaard”.

me- in: *meriso* „uit één schotel eten”, *meaha* „slijpen”, *menâ* „ademen”, *mentade* „staan”, *me'opo* „op den buik liggen”, *mentoro* „zitten”, *mepau* „spreken”, *mengese* „schreien”, *meboliki* „schreeuwen”, *meatihû* „niezen”, *me-hengge* „hoesten”, *mehapu* „weigeren, ontkennen”, *medolo* „baden”, *mekombia* „trouwen”, *me'ana* „baren”, *metindi* „besnijden”, *mekuili* „knorren, als een zwijn”, *meongeli* „loeien”.

pe- in: *pekaju* „draagband”, *pemia* „masker”, *pesawia* „paard”, *petasia* „waar de zee is”, naam der hoofdplaats van Mori, vanwaar men de zee kan zien; *petongoa* „nageboorte”.

ma- in weinige voorbeelden: *mahaki* „ziek”, *maliga* „snel”.

ko- in: *komo-mo* „glimlachen”, *mokokato* „jeukend”, *koana* „rechts”.

ta-, to-, te-; in: *tadunggio* (van *dunggi*, *modunggi*, „peuteren, bijv. in een damar-kaars”), *tesanda* „gestrand”, *tolako* „vertrokken”, *toisao* „fijn gestooten”, *totunuo* „geroosterd”, *tosu'uo* „op 't hoofd gedragen”, *toinio* „in de hand gedragen”, *tobabao* „op de heup gedragen”, *to-tembio* „op den rug gedragen”, *toarô* „voor den buik gedragen”, *tesambao* „over den eenen schouder gedragen”, *toteleo* „ingeslikt”, *teuwu* „uitgestort”, *telua* „brakend”, *tekuda* „verstoord”, *tekewoi* „liefhebbend”, en verder dezelfde voorbeelden als in het Morisch.

poko-, 't zelfde als in 't Morisch, bijv. *pokoondalô* „maak diep”, *pokoondauo* „maak lang”, *pokomoikô* „maak

goed", *pokomoao* „maak leeg", *pokobukeo* „maak vol", *pokohadiö* „maak veel", *pokomotu'io* „maak droog", Men ziet in deze voorbeelden, evenals bij de meeste der met *te-*, *to-* samengestelde woorden, ook het achtervoegsel *-o* aangevoegd. Verder is het opmerkelijk dat *poko-* dikwijls als ware 't slechts eene proclitica, vóór een vorm met een voorvoegsel met *m* wordt gevoegd.

i- geheel gelijk aan *i-* in 't Boengk., ook met aangevoegd *-o*. Slechts twee voorbeelden: *ipokomoikö* „wordt goed gemaakt, te verbeteren" en *ipurio* „wordt aangewakkerd" (vuur), behalve *inahu* „groente" en *iwali* „vijand", die een ander karakter hebben gekregen.

ba- in *bakanano* „levenmaken", (Par. *makanano*) en *baopio* „hoeveel", staat etymologisch gelijk met Bar. *ba-*, Mal. *bêr-*, syntactisch met *ma-*.

si-, eenheid of wederkeerigheid aanduidend: *mesikeno* „elkaar vragen", *singgeraha* „huisgenoot".

Invoegsels.

-um-, niet in die mate als in 't Boengkoesch, maar toch nog vrij belangrijk voor de vorming van werkwoorden, en van de invoegsels, na *-in-* het belangrijkste. Komt in functie met het Boengk. *-um-* overeen.

Morisch. *lumolako* „loopen", *tumotoro* „zitten", *sumompu* „keel schrapen", *sumangki* „antwoorden", *umari* „af, gereed, al", *sumowi* „oogsten", *sumomba* „zeilen", *umungo* „volgen", *sumaru* „leenen", *sumungke* „openen".

Petasia'sch. *sumö* „ondergaan" (zon), *umangi* „waaien", *tumengke* „tengke-feestvieren", *lumense* „geesten bezweren", *mokunora* „luidruchtig feestvieren over een gesnelden kop", *lumimbuo* „rondom", *tumaga* „stroomopgaan".

In vormen als *mokunora* is te zien dat *-um-* zijne beteekenis heeft verloren. Naast *tumotoro* „zitten", komt *mentoro*² voor; *pentoromo arau* „ga daar zitten".

-in- is in 't Morisch en Petasia'sch nog de gewone passief-vormer, niet minder dan in 't Boengkoesch, men zie bijv. het passief van 't Mor. *kito* (*monggito*) „zien”.

kinitonggu, *kinitomu*, *kinitono*, *kinitondo* (1e p. v.w. incl.), *kinito mami* (incl.), *kinito miu*. Zoo van *ronge* „hooren” (*rumongeo*): *rinongenggu*, *rinongemu*, *rinongeno*, *rinongendo*, *rinonge mami*, *rinonge miu*.

Andere vormen met -in- die 't karakter van substantieven hebben, zijn: *pinatuwu* „fokbeest, huisdier” (*tuwu* „leven”, *patuwu* „fokken, opvoeden”), *pinaho* „plantseel, aanplant” (*paho* „poten”), *kinā* „gekookte rijst” (*ka* „eten”), *inike* „geklopte boomschors” (*ike* „klophamer”, *moike* „schors kloppen”), *inuse* „gestampte rijst” (*use* „stampen”), *pineuwoi* „pap” (*meuwoi* „met water koken”).

In het Petasia'sch is het niet anders: *rinongeku*, *rinongemu*, *rinongeno*, *rinongeto*, *rinonge mami*, *rinonge miu*.

Andere vormen met -in-: *inomba* „gedroogd vleesch”, *inisa* „gestampte rijst”, *minama* „pinang”, *tinawa* „krijgsgevangene”, *sinului* „gelubd dier”.

Andere invoegsels zijn ook nog sporadisch te vinden, bijv. *timoana* Mor. *tanoana* Petas. „levensgeest”, *toniso* „vinger”, Bar. *tanudju*, en bij verder onderzoek waarschijnlijk nog wel meer.

Achtervoegsels. Het bekende -a is in 't Morisch en Petasia'sch ook voorhanden, in geheel dezelfde betekenis als in de overige Toradja'sche talen. Voorbeelden:

Morisch. *paulua* „hoofdkussen” van *ulu* „hoofd”, *pentangoa* „venster” van *mentango* „kijken”, *tensea* „kalk, kalkbus” van *tense* „tikken”, *po'uwea* „mand” van *uwe*.

Petasia'sch. *tawuwua* „blaasinstrument” van *wu*. *wara'a* „luchtwortel” van *wara*, vgl. *waja*, Bar. „draad, koord, touw, liaan”, *tondoha* „aanbeeld” van *tonda*, Bar. *tondosa*; *sole ngkukua*, coix lacryma, Bar. van Todjo

djole kuku; panga panga'a „zeker moeraskruid” van *panga*, „tak, vertakking”; *tapa* voor *tapa'a* „rookvliering” van *tapa* „rooken”; *poturia* „ligplaats, slaappleats” van *moturi* „slapen”.

-ako. Zoowel in 't Mor. als in 't Petas. heeft -ako dezelfde functie als in 't Bar. n.l. causatieven te maken van stammen die niet met *ma-* of als adjectieven gebruikt worden. Men zie de voorbeelden:

Morisch. *mompepunako* „beginnen”.

„ *meta'arako* „neerdalen”.

„ *mewueako* „opklimmen”.

„ *merawosako* „zaaien, strooien”.

„ *metendelako* „opgooien”.

Petasia'sch. *mo'ariako* „eindigen”.

„ *mowongkoako* „blijde maken”.

„ *mekorohako* „krachtig maken”.

De vormen *moholei*, Bar. *mosole* „braden”, *moahui* „water halen”, Par. *mangasu* in het Mor. en *mega'upi* „bedriegen”, stam *ga'u* en *monto'ori* „kennen”, stam *to'o* in het Petasia'sch, bewijzen dat ook het suffix -i in de Morische dialecten bekend is.

Telwoorden.

Morisch. *aso* 1, *ruo* 2, *otolu* 3, *ompa* 4, *olimo* 5, *ono* 6, *opisu* 7, *oalu* 8, *osio* 9, *hopulo* 10, *hopulo ka aso* 11, *hopulo ka ruo* 12, *ruampulo* 20, *aso etu* „één honderd”, *sansowu* „één duizend”.

De voorslag en de kleine afwijkingen van den normaalvorm behoeven, na het reeds bij 't Boengkoesch en bij andere gelegenheden over de vormen der telwoorden in de Toradjasche talen gezegde, niet meer besproken te worden.

„Eenmaal” is *pihe*, „tweemaal” *menggoruo*, van *koruo* dat „tweede” moet beteekend hebben, dus *menggoruo* „een tweede makend”.

Petasia'sch. *asa* 1, *orua* 2, *otolu* 3, *opâ* 4, *olima* 5, *onô* 6, *opitu* 7, *oalu* 8, *osio* 9, *hopulu* 10, *hopulu ka asa* 11, *hopulu ka orua* 12, *ruapulu* 20 *tolupulu* 30, *patopulu* 40, *limapulu* 50, *nomopulu* 60, *pitupulu* 70, *halupulu* 80, *siopulu* 90.

De *o* van *oalu* geldt als voorslag, waarschijnlijk vóór *w* ontstaan, die in *halupulu* tot *h* is geworden.

asa etu 100, *asa nsowu* 1000, *asa riuu* 10.000.

pohona „éénmaal”, *pendua* „tweemaal”, *pentolu* „drie-maal”, *pepanto* „viermaal”, *pelima* „vijfmaal”. *penomo* „zesmaal”, *pepitu* „zevenmaal”, *pealu* „achtmaal”, *pensio* „negenmaal”, *pempulu* „tienmaal”.

Deze vorm „tweemaker” enz. is duidelijk genoeg. De vorm *panto* is nasaleering van *pata*, vgl. *patopulu*.

Voornaamwoorden.

De *Persoonlijke Voornaamwoorden* in 't Morisch zijn:

1e pers. e.v. *jaku*, m.v. *i kito*, *i kami*.

2e “ “ *i ko*, “ *i komiu*.

3e “ “ *i wono* “ *mie nsani*.

Vormen als van den 1en en 2en pers. zijn reeds in verwante talen aangetroffen en besproken. De vormen van den 3en pers. zijn geen eigenlijke voornaamwoorden, *mie* is *mia* „mensch”, hier „mensen”; de beteekenis van *wono* en *nsani* weet ik niet op te geven.

De pron. suffixa zijn:

1 -*nggu*, -*ndo*, *mami*; 2 -*mu*, *miu*; 3 -*no*. bijv. *henu-nggu* (Bar. *anuku*) „van mij”, *henundo* „van ons allen”, *henu mami* „van ons, niet van u”, *henumu* „van u”, *henu miu* „van ulieden”, *henuno* „van hem, hen, haar”.

-*nggu* en *ndo* zijn uit -*ngku*, -*nto* gemedialiseerd. Overigens bieden deze vormen niets bijzonders aan.

Petasia'sch. Pers. v.n.w. 1 e.v. *ongkue*, m.v. *ontae*, *omami*.

“ “ “ 2 “ *omue* “ *omiu*.

“ “ “ 3 “ *araudo* “ *ondae*.

Deze vormen naderen meer die van 't Boengkoesch. De 1e pers. e.v. heeft een voorslag met nasaleering en een nadrukwijzer *-e* enclitisch aangevoegd; hetzelfde geldt van den meervoudsvorm *ontae*, van den 2en pers. e.v. en den 3en pers. m.v. Ae vormen *omami* en *omiu* hebben alleen een voorslag; al deze vormen zijn die welke gewoonlijk als suffixen voorkomen. *Araudo* is *arau* „daar, ginds” (Bar. *lau*, *ndjau*) met aangevoegd *-do* en *ondae* heeft tot stam *nda*, *ra*, vermoedelijk 't bekende *ra* hoogheids- of meervoudsvorm, in 't Bar. met naamwijzer *sira* „Zijn Edele, Zijne Hoogheid”, Amp. voorn.w. 3e pers. enkel- en meervoud.

De snffix-vormen zijn: 1 *-ku*, *mami*, *-to*.

2 *-mu*, *miu*.

3 *-no*.

Dus *anuku*, *anu mami*, *anuto*, *anumu*, *anu miu*, *anuno*. De woorden die deze suffixen hebben, laten den klemtoon verspringen, want klemtoon en woordvorm zijn dezelfde als in 't Boengkoesch.

Aanwijzende Voornaamwoorden.

Morisch. 1e pers. *ende* „hier, deze”, 2e pers. *nu'o*, *nudo* „die, gene”, voor „daar, ginds” is *wahebehi* in gebruik. *Ende* mag wel met Bar. *re'i* uit *ri'i* gelijkgesteld worden. In *nu'o* en *nudo* is het wel waarschijnlijk dat *do* een achtervoegsel is. In het „bijwoord” *wahebehi* is *wahe* wel identisch met *wai* in 't Barée, dat men wel vóór plaats- en richting aanduidende woorden vindt, bijv. *wai ma'i* „hierheen”, *wai lo'u* „daarheen”, *wai ndeku* „naar boven”.

Vragende Voornaamwoorden.

isia „wie”, *pio* „welke, wat”, ook „hoe”.

Het vragende van *isia* zit in den toon waarop het wordt uitgesproken, daar het oorspronkelijk aanwijzend is. *Pio*

is het bekende *pira* (Jav. Sang. Napoesch, enz.) Voor „hoeveel” zegt Mor. *popio*.

Petasia'sch. Aanwijzend zijn: *andio* „hier” (id. met Bar. *ria* in *ri ria* „aldaar”, *ndati ria* „daar boven”) en dus ook voor „deze” in gebruik. „Die” en ook „daar” is *atû* „gene, ginds” is *arau, raue*, vgl. het pers. voornaamwoord 3e pers.

Vragend zijn: *bai sema?* wie wel? *hapa* of *bai hapa* „wat voor, wel”, *to hapa* „wat voor iemand”. Vgl. Boengkoesch. Het woord *bai*, vollediger *humbai*, is Syn. met Bar. *bara* „misschien, 't kan wel zijn, weet - ik - het,” een onzekerheids-woord dat vóór voornaamwoorden gevoegd, deze onbepaald maakt; zoo is dus 't Pet. *bai sema* in 't Bar. *bara i sema* „wie wel, wie mag 't wel zijn?”

Aan 't eind dezer oppervlakkige schets, getrokken uit woordenlijsten die in een paar dagen moesten opgesteld worden met behulp van ongedurige Toradja's, geef ik nog een lijstje van eenige woorden die iets bizonders in vorm of beteekenis hebben.

Morisch.

laromata „aangezicht”, woordel. „'t midden der *mata*, de *mata* zelf, de eigenlijke *mata*”, bewijst opnieuw dat *mata* niet enkel „oog” heeft beteekend, maar daarnevens „gezicht, verschijning, zelf, het belangrijkste, het voornaamste deel van een geheel” beduidt. Zoo heet het lemmet van een zwaard, tegenover het handvat, *matanja* en heet van een Toradja'sch feest, dat vele dagen duurt, de hoofddag *mata mposusa* of *matanja*. Zie verder Dl. 42 van dit Tijdschrift, bl. 570. *Laro* is „in, binnen”, Mal. *dalam*, enz.

pana „boog”, Mal. *panah*, enz. beteekent thans „geweer”;

meestal zegt men *pana api*, voor „schieten” *mepana* of *mepana api*, ook wel *me'ewanga*, van *ewa* (*me'ewa*) „zich weren”, *ewanga* is dus woordelijk ons „geweer”. Het kan zeer goed uit het Boegineesch (*ewangëng*) zijn overgenomen, evenals *pana api*, daar *api* in het Mor. *apui* zou moeten luiden. Van geen ander volk dan de Boegineezen kunnen de Toradja's het geweer hebben leeren kennen en ook nu nog ruimen de Loewoërs geweren die hun te ouderwetsch zijn op, door ze onder de Toradja's aan den man te brengen.

bangka „vaartuig” en *ulu* „hoofd”, twee algemeen M. P. woorden, waarvan het eerste wellicht in 't Bar. *duang(ni)* „vaartuig”, Boeg. *paduakëng* is terug te vinden, 't laatste in 't Bar. den vorm *uju* „beginsel, eerste” heeft. *Bangka* is ook in 't Boengk. Petas, Moena'sch, Lalaki'sch (*obangga*) in gebruik.

ike „foeja-klophamer”, Bar. id. heeft in 't Mor. nog de afleidingen *moike* „foeja-kloppen” en *inike* „geklopte boombast, foeja”. Naar de klankwetten van het Morisch zou dit *ike* 't zelfde woord kunnen zijn als Amp. *ika* „maken, vervaardigen”, een zeer algemeen woord. Ook het Amp. gebruikt intusschen *ike* voor het bedoelde hamertje, het zou dus al een oude dubbelvorm moeten zijn.

ambau „buffel”, Petas., Boengk. id. heeft waarschijnlijk tot wortel *bau*, in het Bar. 't algemeen woord voor „visch”. Nu beteekenen de woorden voor „visch” in de meeste talen van Indonesie ook „vleeschspijs, toebereid vleesch, vleesch als toespijs”, zoodat het Bar. *bau* en Mor. enz. *ambau* oorspronkelijk dezelfde woorden kunnen zijn en *baula*, in 't Bar. het gewone woord voor „buffel” eene afleiding met -*l*, om eene bijzondere soort van *bau* aan te duiden. Van denzelfden stam is dan ook Mal. *kərbau* en verwanten, 't welk dan het voorvoegsel *ka-*

(naast *ta* gewoon bij plant- en diernamen) heeft, aangevoegd met een tusschenklank *r*; dezelfde die na *bè* in *bèrdjalan*, na *tè* in *tèrbuat* verschijnt, evenzeer fonetisch dus als de *m* in *ambau*.

pola „vagina” moet hetzelfde woord zijn als Par. Bar. *pola*, gewoonlijk *polasi*, 't geen beteekent „door en door, aan den eenen kant er in, aan den anderen er uit”, bv. in de „Legende van *Menoti-noti*” (Tijdschr. Bat. Gen. Dl. XLI, Aflev. 5): *kono polasi kantanja nawunu, polasi wo'u nontju* „het schild werd geheel met de lans doorboord, ook door het rijstblok ging zij heen”. Zoo roept men in 't Par. iemand die onderweg blijft staan, toe *pakapola!* „loop door”, *ndjogumo aku ri tasi, ta pola*, of *tara napola* „ik ging op de zee af, maar drong niet (tot de zee) door”.

oliwi „geschiedverhaal, legende” is hetzelfde als Bar. *awili* „opdracht die iemand bij zijn leven geeft, om na zijn dood te doen gelden”, bv. dat zijne kinderen geen Spaansche peper in hunne toespis mogen doen of dat er zooveel buffels op zijn lijkmaal moeten geslacht worden, enz. Wellicht is 't ook het Jav. *wilis*, syn. met *hitung*, *wilang*, daar de woorden voor „spreken, tellen, rekenen” gewoonlijk dooreen gebruikt worden. De *l* heeft dus in den Morischen vorm omzetting bewerkt.

to towute werd mij opgegeven als benaming voor de verblijfplaats der afgestorvenen. *Wute* is „aarde”, *towute* kan dus beteekenen „de lieden die in den grond, onder het aard-oppervlak wonen”. Dit *towute* is de woonplaats der schimmen gaan beteekenen, zoodat er nog eens *to* is voorgevoegd om de bewoners van 't schimmenrijk aan te duiden, evenals 't Bar. *torate* de woonplaats der *rate* „schimmen”. Ook dit *torate* ligt onder den grond, zoodat men geneigd is het te vertalen met „de lieden in de diepte” (*marate* „hoog, diep”) en *rate* „schim” (Parig.) voor daaruit geabstraheerd te houden.

pontao „bruidschat” van den stam *tao*, Bar. der To Rano en Ampana'sch: *matao* „goed”, zoodat *pontao* „goed-maker, vredenaker” zou kunnen beteekenen, eene beteekenis die zeer goed op den bruidschat past, daar deze nog geheel den vorm en ook zelfs den naam van „beboeting” heeft.

ponai „zwaard”, Bar. *penai*, Boeg. id., een nominale vorm van den stam *nai* waarvan *monai* „rotan schrappen”. Een bijvorm van dit *nai* is *mai*, waarvan de afleiding *pomai* thans als stam dient voor *mepomai* „houwen, snijden”, *ponai*, *penai* moet dus met „houwer” vertaald worden.

kana „vriend”, algemeene benaming tot iemand wiens naam men niet kent. Het Bar. *kaná*, oxytonon, is een uitroep alleen door mannen gebezigd, een stopwoord om hunne woorden kracht bij te zetten, bv. *io kaná!* „wel ja! ja, hoor!” *barée kana* „wel neen!” De vrouwen gebruiken in denzelfden zin *onggá!* 't welk „vriendin” beteekent. Het is dus niet gewaagd *kaná* voor hetzelfde woord als *kana* te houden, met vocatief-accent, en het met Mal. *kənal* te vergelijken.

rundu „donder”, Par., Koel. *guru*, Jav. Soend, *guruh*, Bar. *gundu* is de naam van den huidige vorst van Peta-sia, *i Marundu*, of *i Ue Marundu* (*Ue* = Bar. *pue*) „Heer Maroendoe”. Tot onze groote verwondering werd dit woord niet omschreven; het staat n.l. den To Mori vrij de woorden die dezelfde zijn als of gelijken op namen van personen wien zij eerbied schuldig zijn, uit te spreken.

langkai „groot”, Bar. „man, mannelijk”, van den stam *ngkai* („grootvader”) met *la* er voor. De beteekenis in het Morisch is secundair, daar *ki*, *kai*, *kjai* in de beteekenis van „man” (ook 't Bar. heeft *laki* „mannelijk dier”) algemeen verbreid is. Waarschijnlijk heeft *ngkai* in 't Bar. oorspr. „penis” beteekend, gelijk thans nog *tau* in 't Bobongko'sch beduidt.

Petasia'sch.

benu „kokos”, beteekent in de Posso'sch-Todjo'sche en Par. Kail. talen „de buitenste vezelbast van de kokosnoot”. In het Fidji (Kern, bl. 128) is *benu* „mest, afval”; Prof. Vreede heeft daarmee (Bijdr. Kon. Inst. 1887, bl. 411), Jav. *wunu* „afval van bossen padi, enz.” vergeleken. In ieder geval blijkt de beteekenis van het Petas. secundair te zijn. Mor. *benu* = Bar., de kokos heet in 't Mor. *kaluku* (Par. id. Bar. *kajuku*).

dampu „djamboe”, is blijkens de *mp*, uit het Boeg. overgenomen. De naam *djambu* moet, als uit 't Sankrit overgenomen, met den boom zijn ingevoerd. De djamboe groeit in Midden-Celebes. althans op de opengekapte terreinen ten N. van 't Meer, overal in groote menigte; iedere Toradja houdt haar voor een inheemsche plant.

sumpere, *Lagenaria vulgaris*, de gekweekte pompoen, een Cucurbitacee, die veel als toespijs bij de rijst wordt gegeten. De To Pebato noemen haar *tampere*, de To Lage *katedo*. Blijkbaar heeft *tampere* 't voorvoegsel *ta* en daarvan zal *su* in den Petasia'schen vorm, wel een bijvorm zijn. Vgl. boven over de verwisseling van *s* en *t* (vooral *su - tu*) al heeft deze voornamelijk in 't Morisch plaats.

ahu „rook”, vgl. Bar. *rangasu*, met frequentatief infix ontstaan uit *rasu* „damp, nevel”. Het Pet. heeft dus den beginner verloren.

toburi, het blad van den arèn-palm waarmee de schelds der buitgemaakte koppen in de *lobo* worden gebracht. Zie Alb. C. Kruijt. Het koppensnellen der Toradja's van Midden-Celebes en zijne beteekenis, Verslagen en Meded. der Kon. Academie van Wetenschappen, Afp. Letterkunde, 4e reeks, Deel III, 1899, bl. 162. De Bar. naam is *torugi*, waarin de *g* jonger is dan de Petasia'sche *r*. In den vorm *to wuri* hersteld, beteekent dit woord „zwarte

man", een zeer passende benaming voor den arèn-palm, met zijne zwarte vezels, die zeker juist om dat zwarte haar, in de legende der Toradja's een mensch is geweest. Hij wordt dan ook, als men hem omkapt om de sago te verkrijgen, met *ngkai* „grootvader" aangesproken.

sadawa, in 't Boengk. Mor. Lalak. de naam voor „buskruit", waarsch. door Boeg. *sunrawa* (Mal. *sèndawa*, Skr. *saindhawa*) daar het kruit in N.lijk Midden-Celebes met den aan 't Mal. *obat* ontleenden naam *uba* wordt genoemd,

bahapa „koopwaar, koopgoederen" schijnt te zijn samengesteld met *hapa* „wat, welk", vgl. Boeg, *aga-aga*, Mal. *barang-barang*. Verder gelijkt het op 't Bar. *ajapa*, waarmee alle gewezen goederen worden aangeduid. De afkomst van dit woord, dat waarschijnlijk geen Bar. is, kan ik nog niet opgeven.

mompoli „welvarend, vermogend", van denzelfden stam als Bar. *poli*, *mapoli* „mogelijk", *kupoli* „ik kan, ben in in staat", Petas. *kupolio*. De vertaling „vermogend" past dus geheel voor het Pet. *mompoli*.

maredo „spelen" is id. met Bar. *karedo-redo* „tikken, kloppen, leven maken, rammelen" en komt etym. overeen met Bar. *molega* „spelen, pret maken".

montida „keel afsnijden, slachten", vertaling van het Bar. *mosumbele*; *tida* beteekent in 't Bar. „merkgrens" en schijnt in het Petas. nog de beteekenis „kras, snede, insnijding" te hebben.

kandori „tooverzang, zingend voorgedragen bezwering", is blijkbaar 't zelfde woord als Bar. *kajori* „liedje van rijmende regels, met toespeling op een actueel geval". Op Ceram zegt men *karori* (Tijdschr. Aardrijksk. Gen. 1895 bl. 161). De stam van dit woord is wellicht te te vinden in Par. *ijori* met *i-* als werktuignaaam, benaming voor een mondharp uit de bladnerf van den arèn-palm vervaardigd.

selato „brandnetel”, een vorm die overeenkomt met het Fidji *salato* (Kern, 167); de grondvorm is te zien in Jav. *latèng*, Bat. *latong*. Het Mak. en Boeg. *lalatang* vertoonen zuivere reduplicatie, Sang. *èngga'ati*, Bar. *gelata*, Mal. *djèlatang* afwisselende reduplicatie. *Kalating*, de Bente-nansche naam van *Laportea microstigma* heeft waarschijnlijk het voorhechtsel *ka-*.

uo „vrouwenborst, uier”, is bij de To Lage eene benaming voor een klein meisje, die dus waarschijnlijk „zuigeling” beteekent. Een aantal eigennamen, bij de Barée – sprekers in gebruik en door hen niet meer verstaan, zijn uit het Morisch of Petasia'sch te verklaren en daar er ook eenige wisselwoorden in het Barée worden gebruikt, die tot de dagelijksche taal der To Mori behooren moet men wel aannemen dat de taalgemeenschap vroeger enger is geweest dan zij thans is.

Dat het M. P. *susu* ook den Moriërs bekend is, blijkt de benaming *tompa susu* voor het jongste kind. En een derde woord voor „borst” moet schuilen in de uitdrukking *tuwu tonia* voor een aankomend meisje, waarvan men in 't Bar. zegt *tuwu susunja* „ze krijgt borsten”. *Tonia* kan n.l. staan voor *tomia*, het Napoesche woord voor „borst”, van *tomi* „zuigen” met *-a*.

irowai „vrouw” Mor. en *kombei* „echtgenoot” Petas. zijn wellicht van denzelfden stam *wai*, *wei*, vgl. Bar. *wai* „geven”, Mor. *wei*, zoodat *irowai* „de gegevene” zou kunnen beteekenen, maar het is waarschijnlijker dat het Moëna'sche *orobine* „vrouw” in het bestanddeel *oro-* het equivalent van Mor. *iro-* vertoont, daar *bine* op zich zelf duidelijk is. Ik weet echter dit *iro-*, *oro-* niet te verklaren.

mompaho „pootgaten steken, om er zaai-rijst in te storten” is een op zijn Morisch gevormd woord in het Barée; het is een duplicaat van *mompaso* „een wig (*paso*) ergens

tusschen slaan", bijv. om een gat wijder te maken of een trommel-vel te spannen.

kae „arm", moet id. zijn met *kawe* „naar zich toehalen" waarvan in 't Baria *karawe* „vinger", op dezelfde wijze met *-ar-* gevormd als Bar. *karama* van *kama* (Pakëw. „hand", Bar. *mekama* „krabben, met de hand schuren langs").

bore, naam voor een klein meisje, is wellicht de stam van Par. *nomore* „spelen" en dus een gelijksoortige benaming als Bar. *to menga*, waarvan *momenga* „spelen, stoeien van honden en andere dieren" de beteekenis duidelijk maakt. In 't Parigisch zegt men *to lega* voor een klein meisje, 't welk weer uit Bar. *mologa* „spelen" moet verklaard worden.

tuli „oorsmeer", Sang. *tu'i* „oor", Mal. *tuli* „doof". Zoo is ook Bar. *bota* „oorsmeer" en „doof", waarvoor men ook *kebota* zegt.

Samenvattende, kunnen wij zeggen dat de voornaamste punten van onderscheid tusschen het Oostelijk en het Westelijk dialect van het Morisch, voor zoover die uit het boven medegedeelde kunnen opgemaakt worden, de volgende zijn:

Morisch vaak *media* waar Petasia'sch *tenuis* heeft.

"	"	<i>s</i>	"	"	<i>t</i>	"
"	"	eind- <i>o</i>	"	"	eind- <i>a</i>	"
"	"	eind- <i>e</i>	"	"	eind- <i>a</i>	"
"	soms	<i>o</i>	"	"	<i>u</i>	"
"	"	<i>u</i>	"	"	<i>i</i>	"

Waarbij gebleken is, dat de Morische vormen doorgaans jonger zijn dan de Petasia'sche.

Omtrent den woordenschat laat zich zeggen dat die van 't Petasia'sch meer met dien van het Boengkoesch overeenkomt, wat voor een deel aan overname kan geweten worden. In het Morisch zijn meer woorden die met

Barée-woorden overeenkomen. Het volgende lijstje geeft een aantal dagelijksche woorden die verschillen, hoofdzakelijk zulke die nog niet in het boven gestelde zijn vermeld.

MORISCH.	PETASIA'SCH.	NEDERLANDSCH.
pindu	ngusu	uitwendige mond.
ensa	owea (Boengk. id.)	schouder.
pola	sele "	vagina.
kare	karu "	been.
wuku lari	olontá "	scheenbeen.
tuama	tama "	man.
irowai	beine-	vrouw.
una	ama-	vader
pekoro mpohoi	pae kompo	broeder, zuster.
kaka	aka	oudere broeder, zuster.
andi	nai	jongere " "
laklama (Boengk. id.)	mama	oom.
lakine "	naina	tante.
nge "	ne	naam.
montulu	mepau	spreken.
mototao (Boengk. <i>moto-taka</i>)	mengingisi	lachen-
memeke (Bar. id.)	mehengge.	hoesten.
maro-ro "	moia-ia.	zwijgen.
mewaha (Bar. mewasa Boengk. mebahō.)	medolo.	baden.
epu	bu	veest.
wula rini	ue wulá	pokken.
pungku (Bar. id.)	kape	verlamd.
monea	bebe (Bar. id.)	stom.
morawu	bilo	blind.
pupulei	pakuli (Bar. Boengk. id.)	geneesmiddel.
merampu	mekombia	trouwen.
bansule	laeka	hut.
holoi	lua ensa	huis-ingang.
pentangoa	sambi	venster.
holue (Boengk. id.)	odui	lepel.
kula'a	inahu (Boengk. id.)	groente.
sui	tonsi (Bar. tontji)	vogel.

bonti (Boengk. id.)	boe	varken.
mara	ugara	paard.
nggapu	ngeo	kat.
tamarari (Amp. id.)	bolangoa	hertzwijn.
kongka	singko	kiekendief.
palasi	karadende	boschrat.
tamponga	tiporo	muskiet.
tumpa	otube	kikvorsch.
hui (Bar. sudju)	kambu (Boengk. id.)	kam.
we'e (Boengk. id.)	baba	schaamgordel.
tewoi	wala (Boengk. id.)	omheining
goensa	walatu (Boengk. balatu)	ramboetan.
kure (Amp. kura)	ewo	gras.
wiro	intowu (Boengk. id.)	oeverriet (glagah).
wue (Boengk. wua)	minama	pinang.
tongkimo	anano wula (Boengk. id.)	ster.
petarako	petima	gehucht.
kobaria	ata (Boengk. id.)	slaaf.
kode-kodei (Bar. kodi)	otede	klein.
ondau	mintâ	lang, hoog.
meambo	moiko (Boengk. id.)	goed.
kosé	manggalino	links.
¹⁾ ²⁾ hiewi	¹⁾ wongi, ²⁾ ndiawi	¹⁾ nacht, ²⁾ gisteren.
ai koa (koa = "ook")	nahina (Boengk. id.)	neen.

Naar dit laatste woord worden dus de beide dialecten door de Inlanders genoemd.

Panta, December 1899.
